

***Schubert Zselízen:
történetek, legendák, alkotások***

Béres Anilla

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Művészetközvetítő és Zenei Intézet**

**Zenekultúra alapképzési szak,
karvezetés specializáció
2. évfolyam**

**Témavezető: Báródi Gabriella
művésztanár**

2025

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. Zselíz városa és a zselízi Esterházyak.....	Chyba! Zálôžka nie je definovaná.
2.1. A zselízi Esterházy család	5
2.2. Schuberthez és az Esterházy családhoz kapcsolódó zselízi helyszínek.....	7
3. Franz Schubert Zselízen	9
3.1. Anyagi biztonság és bécsi nosztalgia: az első zselízi út	11
3.1.1. „Legendák és valóság”	12
3.1.2. Schubert érkezése Zselíze, tevékenysége első ott-tartózkodása idején	13
3.1.3. Schubert első zselízi tartózkodása alatt komponált művei	16
3.2. <i>Sehnsucht</i> és valóság: a második zselízi út	16
3.2.1. A második zselízi tartózkodás alatt komponált zongoraművek	19
4. Schubert látogatásának utóélete Zselízen	19
4.1. Tárgyi emlékek	20
4.2. Schubert zselízi tartózkodásának helyi kutatói	21
4.3. Intézmények, művészeti csoportok	22
4.4. Események.....	23
5. Összegzés	24
6. Függelék.....	26
6.1. Képek Schubert zselízi tartózkodásáról és utóéletéről	26
6.2. Interjú Horváth Gézával	37
6.3. A valószínűsíthetően Zselízen keletkezett művek felsorolása	41
7. Felhasznált irodalom, forrásjegyzék	45

1. Bevezetés

Dolgozatom témaválasztásnak több személyes oka van.

Mindkét szülőm Zselízen született, és a zselízi magyar gimnáziumban érettségizett. Sokat meséltek akkori éveikről, a parkról, amelyet nagyon kedveltek, hiszen kulturális élményeik (Országos Népművészeti Fesztivál, színelőadások, koncertek) helyszíne volt. Édesanyám tagja volt a gimnázium leánykarának, édesapám már gimnazista korában énekelt a felnőtt vegyeskarban – mindkét kórust Horváth Géza alapította és vezette. Szüleim később több éven át énekeltek a kórusban, amely 1997 óta Franz Schubert Vegyeskar néven működik. Az itt szerzett élmények hatására édesapám lakóhelyünkön, a Zselíztől 25 kilométerre fekvő Ipolyságon 1991-ben megalapította a Bartók Béla Ifjúsági Vegyeskart a magyar gimnáziumban, s 1997-ben a Musica Aurea Vegyeskart. Így már kisgyermekkoromtól szüleimmel jártam a próbákra, majd tagja lettem mindkét kórusnak, sőt, már karnagyként is kipróbálhattam magam. A Musica Aurea Vegyeskar repertoárján tartja Schubert *Salve Regina* kórusművét, amely az egyik kedvenc darabom.

2024. májusában az ELTE BTK Művészetközvetítő és Zenei Intézetének zenekultúra szakos hallgatójaként örömmel értesültem arról, hogy intézetünk tanulmányi kirándulást tervez Zselíre: a szervezésbe bekapcsolódtam, mivel van némi helyismeretem (korábban többször jártam kulturális rendezvényeken a Schubert-parkban). A kirándulásra készülve az egyetemen Báródi Gabriella tanárnő vezetésével tanultunk Schubert-kánonokat, amelyek elnyerték a tetszésemet. Utazásunk során felkerestük azokat a helyszíneket, ahol Schubert egykor az ideje jelentős részét töltötte – lakószobáját a Baglyos házban, mely ma Schubert-émlékszobaként működik, az Esterházy kastélyt, a Schubert-parkot –, mindez nagy hatást tett rám. Éppen ezért nagyon megörültem, amikor intézetigazgatónk, Bodnár Gábor felvetette, hogy Schubert életének zselízi vonatkozásai jó alkalmat szolgáltathatnak egy OTDK-dolgozat megírásához.

Kutatásaim legfontosabb forrása, a korábban felsoroltak alapján, értelemszerűen, Horváth Géza *Franz Schubert Zselízen Kovács Károly elveszettnek hitt kézírata alapján* (Lilium Aurum, 2000), illetve Zuzana Vitálová *Po stopách Franza Schuberta* (Slovenská spoločnosť Franza Schuberta, 1997.) tanulmánya volt. (Utóbbi szerzőről időközben kiderült, hogy édesapám iskoláskori zongoratanára volt.)

Dolgozatomban arra kerestem a választ, mi jellemezte Schubert zselízi hónapjait, mely művei komponálása kötődik ehhez a helyhez, illetve feltérképeztem a zeneszerző zselízi utóéletét.

2. Zselíz városa és a zselízi Esterházyak

Dolgozatom témája miatt fontosnak tartom röviden bemutatni a települést, amely jelentős szerepet töltött be Franz Schubert életében és munkásságában. A zeneszerző két alkalommal, 1818-ban és 1824-ben néhány hónapot Zselízen töltött az Esterházy család házitanítójaként, s ezek az időszakok nemcsak anyagi helyzetének javulását jelentették, hanem számos érzelmi és szakmai inspirációt is hoztak számára.

Zselíz (szlovákul Želiezovce) a történelmi Bars vármegyében, a mai Szlovákia területén, a Nyitrai Kerületben, a Lévai járásban, Esztergomtól 30 km-re északra, Lévától 25 km-re délre található kisváros (Püspöki Nagy, 1976). Zselíznek a 2021-es népszámlálási adatok szerint 6756 lakosa volt, ebből 3370 szlovák (49,88 %), 2815 magyar (41,67 %), érdekességként ketten németnek vallották magukat (scitanie.sk, 2025). A Garam folyó jobb partján fekszik, területének túlnyomó része mezőgazdaságilag művelt, a Garam mentén kisebb erdőterülete is van: Gereblye, Ároki-erdő, Nagy-berek (Püspöki Nagy, 1976).¹

Az első írásos emlék 1274-ből származik, Selyz alakban. Püspöki Nagy Péter kutatásai nyomán a település helynevének eredetét legkésőbb 930–950 közé datálja (Püspöki Nagy, 1976). Különböző középkori forrásokban, dokumentumokban 1274-ben Selyz, 1293-ban Selez, 1307-ben Zelyz, 1311-ben Zeleyz néven fordul elő. A későbbi korokban a Ziliz, Zeliz, Zeléz, Zsellész és Zseliz névalakok jelennek meg.

Püspöki Nagy Péter kutatásai szerint a város neve a sil/sün, silis/sünös névből származik, tehát a terület sündisznókban, illetve átvitt értelemben tüskés, tövises növényekben gazdag terület lehetett (Püspöki Nagy, 1976). Urbán György, a helyi gimnázium ikonikus tanára, helytörténész szerint nem zárható ki, hogy a ziliz (vadmályva) nevéből ered (Kaszmán, 2024). Több forrásban helytelenül említik a város nevét rövid i-vel Zseliz alakban, helyes alakja Zselíz (Püspöki Nagy, 1976) – Schubert hol „Zelez”-, hol „Zeléz”-nek, Doppler nevű barátja „Zsellész”-nek írta (Vígh-Kiss, 2015).

A település kezdettől a Hont-Pázmány nemzetség birtoka, majd 1308-ban a Zselizi, 1345-ben a Becsei családé. 1557-ben önálló uradalmi központ, a Dessewffy, később az Esterházy család birtoka (1536-ban 31 portája adózott).

¹ A jelenlegi is fennálló állapotok szerint a városon keresztülhalad a Párkányt Garamszentbenedekkel összekötő 76-os főút és a Párkány–Léva vasútvonal (vasútállomás). Mellékutak kötik össze Farnaddal (14 km) és Peszkegyenével (7 km). Északnyugatról Farnad és Nagysalló, délről Nyírágó és Lekér, délkeletről Garamsalló, keletről Peszkegyenye, északkeletről Nemesoroszi, északról pedig Sáró községekkel határos. Keleti határát a Kompa-patak alkotja, Farnaddal közös határa egyben Bars és Esztergom megyék, keleti határa pedig Bars és Hont megyék történelmi határát képezi.

1601-ben iskola, két major és 78 ház állt a településen. 1709 áprilisában Károlyi kuruc hadai hajóhidat építettek itt, melynek biztosítására a Garam mindkét partján földsáncokból kisebb erődítményt emeltek (1715-ben Zselíznek 29 adózója volt, tehát az eltelt évszázadok során ez az adat nem változott érdemben).

Schubert zselízi tartózkodását közvetlenül követően, 1828-ban a település 189 házában 1300 lakos élt, akik főként mezőgazdasággal foglalkoztak, a faluban régi postaállomás működött. Túl a Párkány–Léva vasútvonalon, a települést keskeny nyomtávú vasút kötötte össze a börzsönyi erdészeti vasutakkal, a dohány- és papírgyárral (velemjaro.sk, 2025).

A következő időkben, egészen 1922-ig, Zselíz Bars vármegye Lévai járásához tartozott. 1923-ban, Csehszlovákia első közigazgatási átszervezésekor létrehozták a Zselízi járást, amely 1960-ban szűnt meg – közben, 1938 és 1945 között Zselíz újra Magyarország része volt, ekkor a járást átmenetileg számolták fel. A második világháborúban 200 helyi lakos esett el, súlyos károk is érték a települést. Zselíz magyar gimnáziumát 1956-ban alapították, s a községet 1960-ban emelték városi rangra, 1967-ben Garammikolát, 1976-ban Szódót is hozzácsatolták. A Csemadok² 1957–1959 között itt rendezte meg az *Országos Dal- és Táncünnepélyeket*, 1961-ben a csehszlovákiai magyar ének- és zenekarok első országos fesztiválját, 1969–'91 között az *Országos Népművészeti Fesztiválokat*. A szocialista iparosítás keretében energetikai gépgyár (SES) és üvegipari üzem létesült Zselízen (ma7.sk, 2025).

2.1. A zselízi Esterházy család

Az Esterházyak hercegi és grófi ranggal rendelkező régi magyar főnemesi család, a 17. századtól meghatározó szerepük volt a magyar történelemben.³ A zselízi uradalom és a kastély gróf Esterházy János Károly (1775–1834) és felesége, (Tolnai) Festetics Rozina (1779–1854) által szerzett hírnevet. Ők alapították a gazdaság új majorjait.⁴

² A Csemadok mozaikszó, melynek feloldása: Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete (csemadok-hu, 2025). Az egyesület 1949-ben alakult, célja a csehszlovákiai magyarság kultúrájának megőrzése és ápolása, kulturális rendezvények szervezése. Jelenleg is működik, a mozaikszó a tradíció miatt megmaradt, a neve jelenleg Szlovákia Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség (Kovács 2020).

³ Az Esterházy család első ősenek Salamont tartják, akinek két fia, Péter és Illés egy 1238-as okiratban szerepel, ahol apjuk birtokain osztoznak. Péter az Esterházy családot, míg Illés az Illésházy családot alapította. A családnak három fő- és több mellékága is van. Először Esterházy Ferenc (1533 körül – 1604) fiai által vált több ágra. Miklós a fraknoi ágat, Dániel a cseszneki ágat, Pál (1587–1645) pedig a zólyomi ágat alapította. A család különböző ágai különböző címeket és jogokat kaptak. Így a fraknoi ág tatai alága hercegi, a cseklészi alág, a cseszneki és zólyomi ág grófi rangban állt. A főágak közül a cseszneki szintén két alágra oszlik, mégpedig az idősebbre és az erdélyire (A múlt emlékei, 2023).

⁴ A majorokat gyerekeikről és a grófnőről Mária-, Karolina-, Albert- és Rozina-majornak nevezték el.

A gróf és felesége a művészetek kedvelője és bőkezű mecénása is volt. Jelentősen hozzájárultak a Garam menti település gazdasági és kulturális fellendüléséhez, emellett támogatták az ipolysági vármegyeháza építését, a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítását és részt vállaltak a Magyar Tudományos Akadémia alapításában is (Csonka, 2020). Hat gyermekük született, négy lány és két fiú, de csak hárman érték meg a felnőttkort: Mária (1803–1837), Karolina (1805–1851) és Albert (1813–1845). Rozália grófnő igen művelt és zeneértő asszony volt (Horváth, 2000, 61), Mária és Karolina ügyesen zongorázott és énekelt.

Az Esterházy család javarészt Bécsben tartózkodott, a zselízi kastély inkább csak nyári lakhelyükként szolgált. Esterházy János Károly Zselíz városát világhírvé tette azzal, hogy 1818-ban és 1824-ben, leányai zeneoktatásának céljából, meghívta Schubertet, aki a jó körülmények és a nyugodt környezet hatására értékes inspirációkra tett szert. (Herczeg, 2019). Esterházy János Károly özvegye, Rozina a zselízi kastély tekintélyének növelése érdekében 1842–'43-ban itt alkalmazta a világhírű cukrászmestert, Franz Sachert, a híres torta feltalálóját. A cukrász sikeresen tevékenykedett itt, ráadásul Zselízen született 1843-ban fia, Eduard Sacher, aki később az ötcsillagos szállodalánc és kávézók alapítójaként vált ismertté.⁵

A helyi jövedelmező gazdaságok, az erdők és természetesen a kastély is az Esterházyak utódaira szállt női ágon, a kastély későbbi lakója volt Breunner-Enkevoirth gróf, Auersperg herceg és Coudenhove–Honrichs gróf (A múlt emlékei, 2023).

A 20. század harmincas éveiben az özvegy és gyermektelen Ernestina Breunner-Coudenhove grófnő unokaöccsét, Karl Auersperg herceget bízta meg a zselízi uradalom kezelésével. A zselíziek által csak „princ Karcsi”-nak hívott herceg népes családjával együtt költözött ide, hitvese, Meráni Henrietta és hat gyermeke (Karl, Heinrich, Lóri, Nesti, Johanna és Aglaé) társaságában (Vítalová, 1997, 68). Amikor a második világháborúban a front közeledett a településhez, és a család menekülni kényszerült, számos Schubert-kéziratot vittek magukkal (Horváth, szóbeli közlés).

⁵ Franz Sacher főszakács a grófnő kérésére 1842-ben érkezett a Garam-parti településre. A sárgabaracklekvárral ízesített csokoládétorta megalkotója a kastély közvetlen szomszédságában álló házban talált ideiglenes otthonra, 1843. február 8-án itt született meg Eduard nevű fia is, aki később a bécsi Hotel Sachert alapította meg. Amikor 1834-ben gróf Esterházy János Károly elhunyt, felesége, Festetics Rozina az addig nyári laknak használt zselízi kastélyba költözött. Mivel érkezésükkel a kastély túlszűfoltta vált, ezért a hercegi család átköltözött a szomszédos Sacher-házba, családi fotók sokasága ábrázolja őket a ház udvarán, teraszán. A hercegi pár hetedik gyermeke, Marianna is Zselízen látta meg a napvilágot. A második világháború kirobbanása után a hercegi család menekülni kényszerült, s a Sacher-ház hamarosan az Állami Birtok tulajdonába került, állapota fokozatosan romlott. Az ingatlant a rendszerváltást követően a Csemadok helyi alapszervezete vásárolta meg. A 2010-es évektől kezdődően a ház új virágzását éli, mint közösségi tér, számos kulturális rendezvénynek biztosít méltó helyet. 2016 tavaszán megalakult a Sacher Polgári Társulás, mely a helyi gasztrokulturális hagyomány ápolását célozta meg (Kaszmán, 2021).

2.2. Schuberthez és az Esterházy családhoz kapcsolódó zselízi helyszínek

Schubert, zselízi tartózkodása alatt, több épületben időzött. Ezek közül a legfontosabb az Esterházy család kastélya, valamint a hozzá tartozó házak komplexuma volt – hiszen itt zajlott a zeneszerző mindennapi élete –, valamint a katolikus templom, ahová szentmisére járt.

A Szent Jakab plébániatemplom

Az Esterházy család a Szent Jakab templomba járt misére, feltehetően Schubert is velük tartott, több alkalommal. Egyes feltételezések szerint a templom orgonája mellett Schubert orgonaműveket vázolt fel, de erről nincs írásos bizonyíték (Vítalová, 1997, 32) – de bizonyára sok hangulati, esetleg zenei élmény érthette őt az egyedi atmoszférájú, jellegzetes épületben. Néhány érdekesség álljon itt, ennek érzékeltetésére.

A templom építésének idejét 1370–1388 közé teszik. Az eredeti gótikus épület elrendezése: sokszögzáródású szentély, csúcsos diadalívvel kapcsolódó hajó, a nyugati homlokzaton kettős torony. Az idők során a tornyok eltűnése jelentette a legnagyobb változást (a mai torony újabb kori). A nyugati kapuzat viszont gótikus formákat mutat, a szentélyt keresztboltozat fedi. Az oszlopokra lefutó bordák gyönyörű gyámköveken nyugszanak, amelyek emberalakokat is ábrázolnak vagy leveles díszítésűek, ám mindegyik egyedi megformálású. A bordák a mennyezeten mind a szentélyben, mind az eredeti hajóban díszítés nélküli zárkövekben futnak össze. A szentélyben gótikus szentségház és ugyancsak gótikus fülke található a szent olaj és a szenteltvíz számára. Az épületet kívülről kőből rakott támpillérek támasztják.⁶

Az Esterházy-kastély

Schubert zselízi tartózkodásának központi helyszíne az Esterházy család nyári rezidenciájaként használt épület volt. Építését 1720-ban kezdték el, barokk stílusban, majd az 1780-as években fejezték be. A kastély a család kúriájaként szolgált, 1789-ben egy uradalmi leltár során jegyezték be az itteni Esterházy birtokot, ekkor említik az épületet első ízben kúriaként.

⁶ Érdekességként és az épület atmoszférájának jellemzésére említendő, hogy a templom első védőszentje Szent György volt: hozzá kapcsolható a Becsei család tevékenysége, akik a 14. századtól fontos szerepet játszottak Zselíz életében. A család egy tagja, György lovag részt vett Nagy Lajos itáliai hadjáratában, s egy Aquincumból elhozott szarkofágban csempészte haza a hadjáratban rabolt kincseket. Ezt később a templomnak ajándékozta, ma az oltár asztala áll rajta. A templom legértékesebb emlékei a középkori freskók. Bizonyosan a 14. század második felében, a templomépítés idején készültek, mert György lovag, akit az egyik kép ábrázol, 1364-ben halt meg, s a képet Margit asszony, György leánya készítette (a kép felirata szerint). A három jelentős falikép adatai alapján az egyik György lovag pokoljárását, a második falikép Szent Norbertet és Szent Mártont ábrázolja. A harmadik falikép két részből áll: a felsőn két angyal tartja a Krisztus-arcot ábrázoló Veronika-kendőt, az alsó részen Krisztus sírjátételét látjuk. A két részt egy szövegszalag választja el egymástól. (Kovács, 2018)

Az egyszintes, terjedelmes barokk építményt a 18. század végén klasszicista stílusban átépítették és bővítették. Az eredeti barokk terv alapján egy négyszárnyas lakóépület jött létre, a belső udvart árkád veszi körül.

Az előcsarnokból egy átfogó folyosó nyílik, amely a reprezentációs helyiségekhez vezet, ahol szalon, étkező és könyvtár kapott helyet. A központi teremből a park felé francia ajtók nyíltak, amellyel lépcsők kötik össze. A főbejárat Lajos-stílusú ajtaja a 18. század végéből származott. Az épület ma ismert alakját gróf Esterházy János Károlynak köszönhetően érte el: az ő idejében építették ki a jobb- és bal- szárnyat, majd 1802-ben a kastély oszlopos, fedett bejáratát is, az ún. *porticust* – ez a közeg fogadta tehát Schubertet, érkezésekor és ott-tartózkodása során.

A kastély négy szárnyrésszel rendelkezik, középen belső udvarházzal. Fő homlokzata kilenc tengelyű, középen három tengelyű *rizalittal* (kiugró homlokrész), melyben a főbejárat oszlopcsarnok található (Csonka, 2020).⁷ Az északi szárnyban 5 szalont rendeztek be, itt zajlottak a családi koncertek, az adott alkalmakkor természetesen Schubert részvételével.

A kastély tulajdonosainak lakosztályai a kastély bal és jobb szárnyában helyezkedtek el. A jobb (keleti) szárnyban 4, a bal szárnyban 5 nagyobb, a bejáratnál 2 nagyobb helyiség volt található. A kiszolgáló személyzet a padlástérben, illetve a déli és nyugati szárnyban lakott. A kastély minden szobája a parkra néz (Vítalová, 1997, 31)

Néhány további épület is tartozott az Esterházy kastélyhoz, ilyen a „Baglyos ház”, amely ma a Franz Schubert Emlékszobának ad otthont és a Sacher Ház, mely egyben Magyar Házként és a Csemadok Zselízi Alapszervezetének székhelyeként működik. (Sacher Haus, 2025).

A Schubert-park

A kastélyt körülvevő 13 hektáros angolparkban patak, ritka és értékes fák, platánok, mocsári ciprusfa és néhány több száz éves tölgyfa is található. Esterházy János Károly a kastély mellett három tölgyfát ültetett Mária, Karolina és Albert gyermeke születésekor.

A parkban gyakran sétált Franz Schubert és feltételezett „múzsája”, Esterházy Karolina (Polka, 2018, 66).⁸

A „Baglyos ház” (Franz Schubert Emlékszoba)

⁷ Utolsó nemesi származású tulajdonosa Esterházy János dédunokája, Ernestina Breuner-Coudenhove grófnő volt, a II. világháború előtti időszaktól egészen 1944-ig. A háború után a teljes birtok államosítás alá került. A kastélyban az 1960-as évektől a '80-as évekig hivatalok, valamint óvoda működött, napjainkban a város tulajdonát képezi, tervezett felújítását követően kulturális célokra szeretnék kihasználni.

⁸ A park ma is megőrizte akkori, inspiráló és „romantikus” hangulatát: értékes és ritka fákat csodálhatnak meg látogatói, többek között több száz éves nyári tölgyeket, platánok nagyobb csoportját, valamint egy 25 méter magas mocsárciprust (Polka, 2018, 66).

Az épület a parkon kívül, a kastélytól kb. 200 méterre található. Klasszicista stílusban épült a 19. század elején, az Esterházy kastélyhoz tartozó épületek egyike volt, János Károly gróf építtette. A ház homlokzatán látható bagoly-domborműről kapta nevét, mely valószínűleg azt jelképezte, hogy az uradalom művészei, tudósai számára épült. Schubert az aprócska manzárdszobában lakott, ahol zongora sem volt (Horváth, 2018, 29).

A Zselízi Városi Múzeumként és Franz Schubert Emlékszobaként funkcionáló épület nemcsak a híres zeneszerző életét, hanem a város és a környék gazdag történelmét is dokumentálja. A múzeum előtt áll Franz Schubert mellszobra, Mészáros Péter 2000-ben készült alkotása (Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, 2021).⁹

Az Esterházy-kripta

A római katolikus temető szélén álló nyolcszög alaprajzú, neogótikus-eklektikus stílusú kriptát Esterházy János Károly építtette családi sírboltnak a 19. század első felében. Itt helyezték végső nyugalomra a gróf három gyermekét: Jozefát, aki 6, Gusztávot, aki 3 évesen és Lujzát, aki csecsemőkorában halt meg.

Itt nyugszik továbbá Esterházy Karolina, akinek Schubert több művét is dedikálta és fivére, Albert, illetve Esterházy János felesége, Rozina (szül. Tolnai Festetics) csillagkeresztes¹⁰ és palotahölgy¹¹ is. Esterházy János Károlynak a márványtábla tanúsága szerint csak a szíve nyugszik Zselízen, teste a galántai sírboltba került (Csonka, 2020).¹²

3. Franz Schubert Zselízen

⁹ 1968-ban a parkban már állítottak szobrot a zeneszerzőnek – alkotója Bártfay Tibor volt –, de azt ellopták 1997-ben (Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet, 2021).

¹⁰ Csillagkereszt-rend (latinul: Stellatae Crucis Domina, németül: Hochadeliger-Sternkreuzorden), a legmagasabb Habsburg női udvari kitüntetés címe. Csupán az ősi katolikus főnemesi családból való hölgyek részére adományozták, vallási és karitatív küldetéssel. A 18. sz. közepétől használatos a legismertebb: kék zománcozású aranykereszt, melynek függőleges szárai egyenlő arányban hosszabbak. A kereszt közepén egy kisebb vörös kereszt, ez alatt egy korona nélküli, kétfejű, fekete császári sas. A motívumot egy aranyszegélyű, kék zománcozású keret fogja körül, melynek felső részén egy aranyszegélyű, fehér zománcozású, 3 szakaszból álló szalagot helyeztek el, a SALUS ET GLORIA (Üdv és dicsőség) jelszóval. (Magyar Katolikus Lexikon, 2010).

¹¹ Palotahölgy: az udvarhölgyeknek egyik osztálya, melyet a francia udvarnál neveztek először így, megkülönböztetésül a díshölgyektől (dames d'honneur). A különbség az udvarhölgy és a palotahölgy között az, hogy az előbbi az udvari kíséretben van, az udvarnál lakik, az utóbbi pedig nem. Elnyerésére ún. „őspróbát” kell letenni, mint például a kamarási méltóság elnyerésénél (A Pallas nagy lexikona, 1897).

¹² Később itt kerültek örök nyugalomra unokái is, a 28 évesen elhunyt Breunner József és a 8 évesen meghalt Breunner Ágost, illetve unokaveje, Coudenrove Kunó, császári és királyi kamarás, magyar királyi honvédezredes, az utolsó zselízi gróf. Egy sírhely üres maradt, ide valószínűleg Esterházy János Károly dédunokája, Coudenrove Ernestina (szül. Breunner) került volna, ám ő 1944 decemberében a szovjet csapatok bevonulása előtt Ausztriába menekült, és alig egy évvel később ott halt meg. A mauzóleumban tehát 9 holttest és 10 szív nyugszik. (Csonka, 2020).

A zeneszerző (teljes nevén Franz Peter Schubert), rövid élete ellenére (1797. január 31., Bécs – 1828. november 19., Bécs) kivételes életművet teremtett. Életútja során Zselíz szintén kivételes helyszínnek mondható, hiszen olyan állomásról van szó, ahol a zeneszerző két alkalommal is járt, s az anyagi biztonság, valamint a nyugodt körülmények hatása mellett érzelmi inspirációk is érhatték: egyrészt a környezetével való, közvetetten az alkotott zeneművekben is megjelenő kapcsolat¹³ – másrészt viszont a megszokott bécsi környezet utáni vágyakozás és a barátok hiánya.¹⁴ Fentiek tükrében a dolgozat szempontjából fontos lehet néhány, az első utazást megelőző életrajzi adat bemutatása.

Schubert kiváló zenei képessége már gyermekkorában kitűnt, de ő nem volt még annyira sem „szerencsés” e szempontból, mint Mozart vagy Beethoven, mivel külvárosi iskolamester apja nem szentelt kellő figyelmet tehetsége ápolásának (Tallián, 1997). 10 éves korában a császári udvari énekkarba (Hofkapel) és a városi konviktusba került, így korán megismerkedhetett az egyházi zenével, énektanulmányain kívül hegedűn és zongorán játszott, másodkarnagyként is tevékenykedett (Horváth, 2000, 15). Ez a környezet segíthette zeneszerzői érvényesülését is: már 13-14 éves korában sokat komponált, 21 éves koráig hat szimfóniát írt, korai vonósnégyeseinek és kvartett-töredékeinek száma ennek közel háromszorosa. (Vele egykorú barátja, Franz von Schober támogatta komponálási szándékában, emellett képzésében Antonio Salieri is részt vett, aki operaszerzőt akart tanítványából faragni.) Később belépett a Szent Anna Tanítóképzőbe, apja mellett segédtanító volt – ez nevezhető zselízi házitanítói munkája előzményének. Kompozíciói elhangzottak a család, barátok együttmuzsikálásain. Sok művét adták elő baráti körben, ezeket a felolvasó- és zeneesteket schubertiádáknak hívták (Brockhaus-Riemann, 1985, 326). E kör Schubertnek rendkívül sokat jelentett – erre már első zselízi levelében is céloz – (Gádor [szerk.], 1978, 18), de az összejövetelek nem pusztán a szórakozásról szóltak. Sok *Lied* ilyenkor hangzott el először a maroknyi közösség előtt, esetenként nívós énekesek (például Johannes Vogl) és a komponista előadásában.¹⁵

¹³ Ez elsősorban Karolinára vonatkozik: Christopher H. Gibbs szerint ő az egyik olyan nő (kettő közül), akivel (ha korlátozott adatokkal is) „szerelmi szenvedélyre utaló korabeli és későbbi információk állnak rendelkezésre” (Gibbs, 2018, 57). De ugyanő felveti, hogy egy helyi szolgálóleánnyal lehetett Schubertnek – természetesen más, szorosabb jellegű – kapcsolata „bár a bizonyítékok igen gyengék” (Gibbs, 2018, 78).

¹⁴ Erre a levelezésben többször utalt, lásd pl. Gádor (szerk.): 18., 21–22., 56.

¹⁵ Egyes dalok zenéjét Schubert három-négy változatban is kidolgozta. Az 1815-ös év különösen gazdag volt, mert csaknem 150 dalt írt. 1816 február 2-án 5 dalt komponált, augusztus 15-én és 19-én 8-8 darabot, júliusban 6 dalt és egy kórusművet szerzett. Schobertől 12 verset. (Horváth, 2000, 34).

A dal műfaját a zeneszerző kitüntetetten kezelte, a *Lied*del új műfajt is teremtett (ezért sem helyes a *Liedet* magyarul egyszerűen csak dalnak nevezni).¹⁶

Schubert számos műfaj komponálását már fiatal korától kipróbálta: írt szimfóniákat, kamarazenét, zongoraszonátát, négykezeseket, kórusműveket (köztük miséket, alkalmi előadásra, külvárosi templomokban), színpadi műveket (operákat, amelyek többnyire töredékben maradtak – talán azért, mert színpadi bemutatójukban nem reménykedhetett). Könnyedén komponált zongoradarabokat, táncokat, nyitányokat. 1817-ben pár hónap alatt 7 befejezett zongoraszonátát írt, s a következő év nyarán került először Zselízre – de ez az év nemcsak a számára (annak ritkasága folytán) rendkívülinek nevezhető „helyváltogatás” miatt, hanem alkotói szempontból is meghatározó volt. Tallián Tibor írja, hogy 21 éves korától fordulat következik be a zeneszerző életvitelében: „Mintha Mozart felnőtté válásának konfliktusa ismétlődne meg, csak jóval kisszerűbb körülmények között” (Tallián, 1997).

Ugyanő említi, hogy a zeneszerzői életmű központi költői toposza a vándorlás, ami már ifjú korában kitűnik a Schmidt von Lübeck (kissé közhelyes) versére komponált *Wanderer*-ben (Tallián, 1997).¹⁷

Mindezek „birtokában” és a felsorolt előzmények, történések átélével érkezett meg Franz Schubert Zselízre, 1818-ban.

3.1. Anyagi biztonság és bécsi nosztalgia: az első zselízi út

Schubert egész életében anyagi gondokkal küzdött. Segédtanítói fizetése megalázó volt, így mindig is szívesen vállalt volna zenetanári állást főúri udvarban, ahol az elvárás szerint a gyerekeknek játszaniuk kellett valamilyen hangszeren.¹⁸

Amikor nélkülözése már elviselhetetlenné vált, került végül Zselízre. Ajánlást Johann Karl Ungertől, Hackelberg báró gazdasági tanácsosától kapott, aki a lányától, Unger Karolina

¹⁶ A zongoraszólam ebben a műfajban nem tekinthető alacsonyabb rendűnek, mint az ének, tehát nem helyénvaló azt zongorakiséretnek nevezni. Ebben mindenképp különbözik a *Lied* a daltól (Horváth 2018, 30).

¹⁷ Szintén Tallián Tibor elemzésében olvasható, hogy a utolsó 5 év (amelybe a második zselízi időszak is beletartozik) daltermését már a látomásos vándorlás- és menekülésciklusok pillérei hordozzák: ilyen a *Die schöne Müllerin* (amely önálló dalok sorozatává bontja ki egy naiv-népi tónusú ballada stációit), a *Winterreise* vagy a Heine-dalok (utóbbiakat, Schubert halálát követően a *Schwanengesang* névvel ellátott „dalciklusba” sorolták) (Tallián, 1997).

¹⁸ A háztanítónak itt az volt a feladata, hogy zenére és énekre oktassa a fiatalokat, házi zenekart szervezzen, családi ünnepekre (név- és születésnapokra, keresztelőre, esküvőre) műveket komponáljon, valamint szórakoztassa a vendégeket – együtt élt ugyan a családdal, de nem kezelték őt egyenrangú félként, inkább fizetett alkalmazottra, igazából cselédre tekintettek benne (Vítálová, 1997, 43).

énekesnőtől hallott a tehetséges zeneszerzőről. Unger Karolina Salieri és Vogl tanítványaként előszeretettel énekelte Schubert dalait.

Ő hívta fel a figyelmet Schubertre, amikor meghallotta, hogy Esterházy gróf gyermekei számára zenetanítót keres.¹⁹ Schubert apja nem örült fia tervének, ám amikor megtudta, hogy egy hónapban csaknem annyit keres, mint egy segédtanító két év alatt, elfogadta döntését.

3.1.1. „Legendák és valóság”²⁰

A zselízi történetek beszámolója előtt álljon itt Horváth Géza összefoglalója, amely szíves hozzájárulása alapján tehető közzé. A helyi Schubert-kutató értékelése hasznos előzményként szolgálhat olyan híradások értékelésére, melyek nem kellően megalapozottak, így esetenként akár súlyosan eltorzíthatják a valóságot. E példának megfelelően szükséges kezelni a meglehetősen kevésbé dokumentált zselízi eseményeket, tehát csak a kellő és megfelelő forrással rendelkező tényeket felvonultatni.

Egy legenda kialakulásához elég a bő fantáziával megáldott mesélő és a hiszékeny közönség. Sajnos, a legendagyártáshoz maga a grófi család is hozzájárult. Az Esterházy-örökös Auersperg-Brunner család archívumában van egy fotó, amely a Zselízzel szomszédos Tergenyén készült a két háború között. A képen egy malom, és alatta kézírással egy szöveg olvasható: „Schubert-Mühle in Tergenye” (a tergenyei Schubert-malom). Sokan úgy tudják, hogy Schubert gyakran kilovagolt Tergenyére, ahol több németajkú család is élt, akiket egy kolerajárvány után telepítettek Nyitrabányáról és Jánosgyarmatról a faluba. Állítólag szerelmes lett a molnárlányba, és neki írta a *Die schöne Müllerin* című dalsorozatot. Ez a történet több ponton is sántít. Ma már tudjuk, hogy a tergenyei molárnak nem volt lánya. Az sem biztos, hogy a „Müllerin” alatt molnárlányt kell-e értenünk, nem pedig molnárnét. Így egy kicsit még pikánsabb lenne a történet. A nagyobb baj azonban, hogy a dalciklus szövegét Wilhelm Müller írta (még 1818-ban), akinek semmi köze nem volt sem Zselízhez, sem Tergenyéhez. Azt sem tudjuk, hogy tudott-e Schubert lovagolni. De ha már szenzációt keresnénk, inkább azt kellene észrevennünk, hogy a „Müller-dalok” hozták össze Schönstein bárót Schuberttel. Schubert Zselízen ajánlotta a gyönyörű tenorhanggal megáldott bárónak a dalciklust. A báró ezt követően – ha csak tehetett – a Müller-dalokkal lépett fel, Schubert zongorakísérete mellett. Egy másik legenda, hogy a zeneszerző Esterházy Karolinának írta az *Ave Mariát*. A mese itt úgy szól, hogy amikor Karolina férjhez ment, az esküvő alatt a templomban Schubert eljátszotta a művet. A grófkisasszony ezt hallva és az orgona mögött Schubertet megpillantva ájultan esett össze az oltár előtt. Aki egy kicsit is tisztában van az életrajzi adatokkal, könnyű rájönnie, hogy ebből semmi sem lehet igaz. Először is: Schubert 1828-ban meghalt, míg

¹⁹ Unger, mint híres énekes, Beethoven *IX. szimfóniája* bemutatóján énekelte a szoprán szólót (Dombi 2003, 13).

²⁰ Horváth Géza szóbeli közlése alapján.

Karolina 1844-ben kötött házasságot Pozsonyban. Másodszor: a művet (D. 839 *Ellens Gesang III*) Schubert bizonyíthatóan Bécsben alkotta, Walter Scott szövegére.

3.1.2. Schubert érkezése Zselízre, tevékenysége első ott-tartózkodása idején

Esterházy gróf megegyezett Schuberttel, kifizette az útiköltségét, de személyesen nem foglalkozott a zeneszerző Zselízre juttatásával, elszállásolásával, étkeztetésével, bérezésével – ezeket a teendőket a cseh származású ispánjára, Már Jánosra bízta. Schubert 1818. július 7-én és 8-án utazott bérkocsival Bécsből Hainburg, Pozsony és Esztergom érintésével Zselízre (Horváth, 2018, 28). Az ispán, neje ösztönzésére, maga mellé vette Schubertet s az ispánság épületében biztosított neki szállást. (Ezt az épületet, mely a mai Schubert utca és Komenský utca sarkán állt, az 1970-es években lebontották.) A kastély és a park ideális környezet volt a zeneszerző számára. Az első hetekben kiválóan érezte magát Zselízen, bő étrendben és magyaros vendégszeretetben volt része, tetszettek neki a falusi élet „hangjai”: a nyáj kolompolása, az állatok hangja. Barátainak a következőket írta levelében: *„Én valóban kitűnően érzem magamat. Akárcsak egy isten, úgy élek itt, s komponálok, mintha ennek így kellene lennie”* (Herczeg 2019). De már ekkor nagyon hiányzott neki a nyüzsgő bécsi élet, a barátai, ráadásul nehezen alkalmazkodott a főúri légkörhöz (Horváth, 2000, 62). Jobban érezte magát a kiszolgáló személyzet körében vagy a falusiak között, még akkor is, ha csak kevés emberrel tudott szót érteni, hiszen az itt lakók többsége csak magyarul beszélt.

Schubert általában korán kelt és sétált a parkban, reggeli után megtartotta a zongoraórát. Az ekkor 15 éves Mária és a 13 éves Karolina már szépen zongorázott, emellett tehetséges énekesek voltak. Schubert örömet lelt tanítványaiban, akik igyekeztek tanáruk kedvében járni. Délelőtt és este is zongoráztak – a szalonban álló hangszert Schmiedt Károly pozsonyi hangszerész készítette (Horváth, 2000, 62–63).²¹ A grófkisasszonyok zongorajátéka látványosan fejlődött. Valószínű, hogy a zeneszerző a négykezes műveit is felhasználta az oktatásra: biztonságot jelenthetett tanítványai számára, ha a kísérő szólamokat az oktatójuk játszotta. Nem lehet véletlen, hogy Schubert az átlagosnál több négykezes művet írt zselízi évei alatt – 28 négykezes zongoradarabjából 11-et itt vetett papírra (Horváth, 2018, 28).

A tanítás csak néhány óráját vette igénybe, így a zongoraórák után komponált. Életében először élhette át az alkotás szabadságát, a teljes ellátásnak hála (Vítalová, 1997, 46). Délután kigyalogolt a Garam partjára, gyakran felkereste az Árokmajor közelében álló 800 éves

²¹ A zongora a 2. világháború idejéig a kastélyban volt, aztán eltűnt. Nem sikerült megállapítani, hova került (Vítalová, 1997, 49).

legendás tölgyet, amelynek korhadt belsejét kivájták, és egy asztalt helyeztek el benne. Az asztal körül tizenketten fértek el, vadászat alkalmával itt tartották a közebédet. Az öreg tölgyet Fakastélynak nevezték (Dombiné, 2003, 14).

Vacsora után a családi összejöveteleken vett részt: zongorázott és tanítványai is bemutatták legújabb tudásukat, hangszeren és énekelve. Schubert késő éjszaka sem pihent, amikor eszébe jutott egy dallam, azonnal lejegyezte (Horváth, 2000, 63).

Szabad idejében többször járt az uradalmi vízimalomnál, a közeli Tergenyén, ahol német telepesek éltek. Megismerkedett Sztankovics Andrással és feleségével, Fantsík Borbálával, akik a vízimalomban dolgoztak. Mivel gyakran meglátogatta őket, lábra kelt egy pletyka (lásd Horváth Géza korábban idézett nyilatkozatát), amely szerint a fiatalember erősen vonzódik a szép molnárnéhoz. Ezt a legendát maga a grófi család is terjeszthette (Vítalová, 1997, 51).

Schubert szívesen időzött a mezőn dolgozó parasztok között is. Vasár- és ünnepnapon a falusi multságokon jelent meg, ahol a cigányprímások játékában és a népviseletben járó fiatalok táncában gyönyörködött. Sok itt hallott dallamot őrzött az emlékezetében, amelyet felhasznált későbbi műveiben (Horváth, 2000, 64).

Az első zselízi tartózkodás alatt állítólag gyengéd szálak fűzhették Josepha Pöckelhoferhez, aki a főúri kastélyban szobalány volt (Vítalová, 1997, 49, Gibbs, 2018, 78). Vonzalmáról barátainak is beszámolt 1818. szeptember 18-án kelt levelében: „...a szobalány nagyon csinos, gyakran töltjük együtt az időt...” (Gádor [szerk.], 1978, 23), bár ennél több, a kölcsönös szimpátiáról árulkodó „bizonyíték” nem áll rendelkezésre.

Anyagi helyzete hamarosan olyannyira megjavult, hogy ezúttal ő igyekezett kisegíteni bátyját, Ferdinandot. A zeneszerző zselízi tartózkodása alatt komponált *Német gyászmise* (D. 621 *Deutsches Requiem in g*) szerzőjeként Ferdinand Schubert nevét tüntette fel, így testvérét illette a tiszteletdíj. E művet először egy bécsi árvaházban adták elő Ferdinand Schubert vezényletével, aki az árvaház aligazgatójának ajánlotta a művet. 1828-ban újra kiadták, de ekkor már Franz Schubert neve alatt (Horváth, 2018, 28).

Nem lehet kétséges az sem, hogy miért épp Zselízen írta a D. 619-es *Singübungent* (*Énekgyakorlatok*). A szoprán és alt szólamra írt, számozott basszussal ellátott kottából egyértelmű, hogy a szoprán szólamot Mária, az altot Karolina énekelte, míg a kíséretet maga a zeneszerző játszotta.

Schubert útlevele alapján a zeneszerző 1818. július 7-én kapott öt hónapra érvényes úti okmányt, és mintegy 4,5 hónapig tartózkodott Zselízen, majd a grófi családdal tért vissza Bécsbe, bár Schubert postakocsival utazott. A család visszatéréséről a *Wiener Zeitung* 1818. november 21-iki száma számol be (Deutsch, 1964, idézi Vigh-Kiss, 2015).

3.1.3. Schubert első zselízi tartózkodása alatt komponált művei²²

Schubert első ott-tartózkodása alatt valószínűsíthetően 17 művet írt. Ezeket a Deutsch-jegyzék számai nélkül, de az időnkénti opus-szám jelzéssel soroljuk fel (Horváth 2000, 71-72).

B-dúr négykezes szonáta, op. 30-as jelzéssel

G-dúr német tánc, két trióval

Két E-dúr Ländler, négy kézre

B-dúr polonaise, négy kézre (vázlat)

Énekgyakorlatok, szoprán és alt szólamra jelölt basszussal²³

Einsamkeit, Mayrhofer szövegére

Német rekviem g-mollban, szoprán, alt, tenor, basszus énekhangra, orgonakísérettel²⁴

Der Blumenbrief, Schreiber szövegére

Das Marienbild, Schreiber szövegére

Nyolc variáció egy francia dalra, négy kézre, op. 10-es jelzéssel²⁵

f-moll zongoraszonáta

Blondel zu Marien, ismeretlen költő versére

Das Abendbrot, Schreiber költeményére, op. 173-as jelzéssel,

Szonett I., II., III., Petrarca verseire²⁶

3.2. Sehnsucht és valóság: a második zselízi tartózkodás

Schubert anyagi helyzete 1824 elején tarthatatlanná vált. Betegsége felemésztette csekély bevételét, alkotókedve csökkent, ezért tiszteletdíjban sem részesülhetett, kiadótól megalázó honoráriumot kapott, s szégyellte, hogy barátain élőködik. Ezért visszavágyott Zselíze, a gondtalan életformába. Az Esterházy családdal időközben sem szakadt meg a kapcsolata, időről időre felkereste a palotájukat Bécsben, hogy a lányoknak ének- és zongoraórákat adjon – a fényes estélyekre azonban nem hívták meg, társadalmi helyzete miatt, tehát kizárólag ezeken a látogatásokon ismerhette meg közelebbről a grófkisasszonyokat (Horváth, 2000, 93-94).

²² A teljes zselízi műjegyzéket lásd a Függelékben.

²³ A *Singübungen* valószínűleg meg sem született volna, ha Schubert nem járt volna Zselízen. Mint fentebb hivatkozásra került, a gyakorlatokat a grófkisasszonyok számára komponálta 1818 júliusában, jelölt basszussal. A mű kézírata Karolina tulajdonában volt, és csak 1982-ben adták ki (Víg-Kiss, 2015, Horváth, 2004, 69).

²⁴ Először Ferdinánd bátyja neve alatt jelent meg (lásd erről fentebb).

²⁵ A művet Schubert Beethovennek ajánlotta. A dal szövegét, melyet Louis Drout írt, a zselízi könyvtárban lelte fel a zeneszerző (Vitálová, 1997, 68).

²⁶ A költeményeket a zselízi könyvtárban találhatta, Schlegel fordításában (Horváth, szóbeli közlés).

A nehéz anyagi helyzetben megváltás volt számára az újabb meghívás. A gróf azzal fejezte ki megbecsülését, hogy a fizetését felemelte havi 100 forintra, így Schubert e rövid idő alatt annyi pénzt kapott, ami egy segédtanító két évi fizetésének felelt meg.

1824. május 25-én postakocsin érkezett Zselízre, második zselízi tartózkodása október 16-ig tartott (Horváth, 2000, 93-103). A kastély és környezete jó hatással volt a gyógyulására is. Ezúttal a kastély keleti szárnyában kapott szobát. Carl von Schönstein báró szerint második zselízi tartózkodása idején a zeneszerzőt már a grófi család is nagyra tartotta, így abban a megtiszteltetésben részesült, hogy a grófék asztalánál, a családdal együtt reggelizett. Gyakran mégis elfogta a szomorúság. Szeptember 21-én írta barátjának, Schobernek: *„Most itt ülök Magyarország kellős közepén, ahová, sajnos, másodszor csábítottak engem. Nincs itt senkim, akivel egy okos szót válthatnék...”* (Gádor [szerk.], 1978, 65, Horváth, 2018, 30).

Pedig Zselízen régi ismerősei vették körül, például Josefa Pöckelhofer, becenevén Pepi, a komorna, akivel Schubertnek már 1818-ban volt „viszonya”. A régi kapcsolatot nem volt nehéz felújítani, hiszen egymás mellett volt a szobájuk. Ezenkívül gyakran kilátogatott Tergenyére, ahol a molnár család két gyerekkel gyarapodott, egy Gáspár nevű fiúval és egy Erzsébet nevű lánnyal. Schubertnek imponált, hogy nem felejtették el. Ismét szívesen figyelte a jobbágyok életét, hallgatta a prímások zenéjét és a táncoló fiatalokat (Horváth 2000, 95).

A második zselízi korszak erősen felkavarta a zeneszerzőt azzal, hogy – valószínűsíthetően – szerelmes lett a fiatalabbik grófkisasszonyba, az akkor 19 éves Karolinába, aki szépen zongorázott és énekelt, valamint festett is. Schubert érzelmi állapotára barátja, Eduard von Bauernfeld is tesz utalást emlékiratában:

„...mindemellett Schubert, aki bizonyos értelemben nagyon is realista volt, álmodozó alkat is volt. Vagyis halálosan szerelmes volt az egyik tanítványába, a fiatal Esterházy comtesse-be, akinek egyik zongoradarabját, a négykezes *f-moll fantáziát* is ajánlotta... A lírai költőnek és a zeneköltőnek a reménytelen szerelem, ha nem is épen a legreménytelenebb, igazából előny, mely növeli a szubjektív érzéseit a versek és a dalok iránt, melyek belőle fakadnak, kiemeli a legszebb valóság színét és tónusát.” (idézi: Deutsch, 355, Vitálová 1997).

Karolinának tudomása lehetett erről a vonzalomról, de neveltetése és a rangkülönbség miatt nem viszonzozhatta, csak barátsággként fogta fel. Imponálhatott azonban neki Schubert szerelme, egyszer, állítólag, játékosan meg is kérdezte tőle, miért nem ajánlja neki valamely művét. Mire Schubert így válaszolt: *„Minek? Hiszen minden művemet amúgy is Önnek ajánlom...”* (Vitálová, 1997, 92).

A reménytelen szerelem miatt a komponistának sok csalódást kellett megélnie, időközben Pepivel való kapcsolata is lazább lett. Schubert emellett csak rövid ideig lakott a kastélyban, mert átköltöztették a Baglyos ház manzárdszobájába. A költöztetés oka lehetett (bár ezek csak feltételezések), hogy a sértődött komorna jóvoltából a grófnő fülébe juthatott a zenetanító szerelme, de az is lehet magyarázat, hogy váratlan vendégek érkeztek, és szükség volt a kastélybeli szobára (Horváth 2000, 96). Karolina mindazonáltal évek múltával is nagy tiszteletet és figyelmet tanúsított Schubert iránt, (Horváth, 2000, 97) kapcsolatuk barátsággá alakulhatott (Schubert barátai ugyanakkor a zeneszerző műzsáját látták a lányban). Karolina kottagyűjteményében Schubert korai műveinek nyomtatott változatain kívül megtalálható volt Beethoven op. 3-as zongoraszonátája, Mozart szimfóniáinak négykezes átdolgozásai, valamint tanítójának egyik kedvenc műve, Beethoven op. 61-es C-dúr miséje. A gyűjtemény igazolja, hogy Karolina jó zongorista volt, akit Schubert elismert (Vítalová, 1997, 92).

A kastélyban fontos személyiségnek számított Schönstein Károly (Carl von Schönstein) báró, akivel Schubert Bécsben ismerkedett össze. A báró kedvelte az olasz operát, s már 1818-ban is tartózkodott Zselízen, kitűnő tenoristaként számos Schubert-dalt adott elő a házi koncerteken, a szem- és fültanúk szerint nagy átéléssel (Horváth, 2000, 97). Schubert a *Die schöne Müllerin* dalciklus kéziratát is javígtathatta Zselízen (Dombiné, 2003) – a báró nagyon kedvelte a Müller-dalokat, ezért is ajánlhatta neki a komponista dalciklusát, amely 1824-ben jelent meg nyomtatásban.²⁷ Schönstein és Schubert barátsága a zeneszerző élete végéig tartott. (Horváth, 2000, 98)

Schubert zselízi tartózkodásai idején figyelt fel a magyar muzsikára. Érdekesnek találta, felhasználhatónak ítélte az itt hallott, számára egzotikus népzene. A kastélyban, például, figyelmes lehetett a konyhai cseléd lány énekére: a dallamot még sokáig dúdolta, és le is jegyezte (Vítalová, 1997, 48). Hallhatta a kaszinóban a híres zselízi cigányzenészeket, akik akkor keresettek voltak Pesten, Budán, Pozsonyban, sőt Bécsben is. Két, itt alkotott művének címe is elárulja, hogy a magyar muzsika jelentősen hatott rá: a D. 817-es *Ungarische Melodie in h für Klavier* és a 818-as számú *Divertissement à l'hongroise in g für Klavier zu 4 Händen* bevallottan magyar dallamokból építkezik (Horváth, 2018, 30).

A zeneszerző emellett szlovák népdalokat is hallhatott, ám valószínűleg csupán az aratás idején Zselízen tartózkodó summásoktól, hiszen abban az időben a településen nem éltek még szlovákok (Horváth, szóbeli közlés).

²⁷ A ciklus dalai nagy népszerűsége miatt szert a házi muzsikálások idején. A teljes mű nyilvános koncerten csupán 1856. májusában, Bécsben hangzott el először, 28 évvel alkotója halála után (Vítalová, 1997, 51).

Schubert második zselízi tartózkodása 1824. október 16-án ért véget. Ezúttal – rövidebb útvonalat választva – Verebély, Diószeg és Pozsony érintésével – utazott haza Schönstein báró társaságában Bécsbe (Horváth, 2018, 30).

3.2.1. A második zselízi tartózkodás alatt komponált zongoraművek²⁸

Zeneszerzői szempontból a második zselízi út az elsőnél fontosabbnak tűnik, elsősorban a négykezes művek miatt. Emellett életfeltételeinek biztosítása lehetővé tette Schubert számára, hogy szintézist teremthessen korábbi zenei tapasztalataiból és a Zselízen gyűjtött inspirációkból (Vítalová, 1997, 60), anyagi helyzete rendeződött, egészsége helyreállt.

10 művet komponált az itt eltöltött időszakban (Horváth 2000, 99-100), amelyek jelentős része négykezes, közöttük magyar dallamokat feldolgozókkal – a húszat meghaladó, Zselízen keletkezett zeneműből 12 a négykezes (Horváth, 2004, 69).

Karolina iránt érzett szerelme inspirálta később az *f-moll fantázia* megírását, amelyet neki ajánlott. A mű kézírata Karolina tulajdonában volt, és csak 1982-ben adták ki (Horváth, 2004, 69).

„Grand Duo” (*Sonate in C für Klavier zu 4 Händen*)

Acht Variationen über ein eigenes Thema

Vier Ländler für Klavier zu 4 Händen

Divertissement à l'hongroise

Ungarische Melodie in h für Klavier

Six Grandes Marches für Klavier zu 4 Händen

Sechs Deutsche Tänze für Klavier

Drei Ecossaisen für Klavier

4. Schubert látogatásainak utóélete Zselízen

E fejezetben – személyes, helyi kutatásaim alapján – összefoglalom, hogyan őrződtek meg Schubert zselízi tartózkodásának adatai, illetve milyen módon van jelen a zeneszerző és életműve a város kollektív emlékezetében, napi gyakorlatában. Néhány helyszínt a 2. fejezetben is említésre került, de jelen fejezet tematikája miatt ismét célszerű volt feltüntetni.

²⁸ A teljes zselízi műjegyzéket lásd a Függelékben.

4.1. Tárgyi emlékek

Schubert Emlékszoba

A 2. fejezetben már említett Baglyos ház manzárdján 1970 óta nyitva áll a látogatók előtt a Schubert Emlékszoba.

Az Emlékszobában elhelyezett tárgyak az Esterházy-kastély berendezéséhez tartoztak, bár nem kötődnek Schuberthez.

Schubert-emléktábla

A Baglyos ház, vagyis a Városi Múzeum bejárata fölött elhelyezett tábla háromnyelvű felirata:

Tu žil a tvoril hudobný skladateľ

Ebben a házban élt és alkotott

Hier hat getlebt und geschaffer

Der komponist

Franz Schubert

osztrák zeneszerző

1818, 1824

Schubert mellszobra

A 2. fejezetben szintén említésre került, hogy Schubert mellszobrát, Bártfay Tibor szobrászművész alkotását, a városi park déli sétányán avatták fel 1968. május 1-jén (60.000 koronába került az elkészítése, illetve felállítása). Az alkotás négy mészkö oszlopból állt, az egyikén bronzból a zeneszerző neve, a legalacsonyabb oszlopon Schubert fejszobra állt. A szobor felállítását Kovács Károly református lelkész kezdeményezte. Sajnos az alkotást 1997-ben (valószínűleg színesfémtolvajok) ellopták. Először a szobor tűnt el, majd lassan a felirat betűi is.... Mivel sem a szobrot, sem a tetteseket nem találták meg, 2000-ben a Városi Múzeum előtt avatták fel az újabb mellszobrot, Mészáros Péter alkotását.

Schubert utca

Franz Schubertről Zselízen utcát is elneveztek: az utca a Schubert-park mellett húzódik, s a Komenský utcára fut.

Schubert-park

Az Esterházy kastély körül elterülő parkot Schubertől nevezték el, hiszen fontos inspirációt jelenthetett a zeneszerző számára az angolparkban a természet közelsége. A park 13 hektáron terül el, védett területté nyilvánították. (naspark.sk, 2025)

4.2. Schubert zselízi tartózkodásának helyi kutatói

Kovács Károly (1901-1972)

Kovács Károly református lelkészként tevékenykedett Zselízen, 1953 és 1972 között. Foglalkoztatta Schubert életműve s annak zselízi vonatkozásai, sokat tett azért, hogy a város polgáraival megértesse, mit jelentett Zselíz a zeneköltőnek. Levéltári kutatásaival igyekezett feltérképezni és dokumentálni Schubert zselízi nyomait is. Tanulmánya a szerző életében nem jelent meg – az akkori vezetés nem engedélyezte, hogy egy pap könyvet adjon ki (Horváth, 2000, 8). A kézirat kallódott, majd egyik példánya, a tanulmányhoz 119 fotót készítő Gaál Géza szerint, az 1970-ben létrehozott Schubert Emlékszobába került, aztán eltűnt. Szerencsés véletlen során 1993-ban előkerült, egy kukában találta meg Mezőlaky Tibor nyugdíjas tanító a Schubert-emlékszoba mellett. Később ezt dolgozta át Horváth Géza (Horváth, szóbeli közlés).

Zuzana Vitálová

Lévai születésű zongoratanár, zenetörténész. Életének korai szakaszában Zselízen zongoratanárként tevékenykedett. Schubertől több szlovák, illetve német nyelvű monográfiát is közreadott: *Po stopách Franza Schuberta* (Franz Schubert nyomában), amely a zeneszerző születésének 200. évfordulója alkalmából jelent meg 1997-ben, Pozsonyban, s elsősorban Schubert zselízi nyomait kutatja. További monográfiái: *Ozveny Franza Schuberta* (Franz Schubert-visszhangok), 1998, Pozsony, *Auf den Spuren Franz Schuberts*, 1997 Pozsony, Slowak Franz Schubert-Gesellschaft.

Horváth Géza

Az 1951-ben született, Zselízen élő nyugalmazott matematika-földrajz szakos pedagógus, karnagy, tankönyv- és szakíró 1977-től 1983-ig vezette a magyar gimnázium leánykarát. A helyi Franz Schubert Vegyeskar (1982-től), a Voces Selyzienses kamarakórus (1983), és a magyar alapiskola²⁹ Franz Schubert Gyermekkara (1984) alapítója, nyugdíjazásáig karnagya.

²⁹ Szlovákiában az általános iskola szinonimája az alapiskola (a szlovák intézménynév magyar tükörfordítása).

1978 óta tagja, 1983 óta krónikása, majd szólamvezetője és segédkarnagya a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusának. 2000-ben jelentette meg *Schubert Zselízen – Kovács Károly elveszettnek hitt kézírata alapján* című monográfiáját a dunaszerdahelyi Lilium Aurum kiadónál. A téma a továbbiakban is foglalkoztatta: számos ismeretterjesztő cikkben számolt be kutatásainak eredményeiről, valamint előadásokat is tartott, legutóbb Schubert első zselízi tartózkodásának 200. évfordulója alkalmából, 2018-ban Budapesten, a Pesti Vigadóban (Horváth, szóbeli közlés).

4.3. Intézmények, művészeti csoportok

Franz Schubert Művészeti Alapiskola

Három szakterületen – zene, tánc, képzőművészet – nyújt alapfokú képzést magyar és szlovák nyelven. Az intézmény igazgatója jelenleg Horváth Diana (zus.zeliezovce, 2025).

Franz Schubert Vegyeskar

1982-ben alakult, a Csemadok alapszervezete mellett. Alapító karnagya Horváth Géza, aki máig vezeti a kórust. Megalakulásának 10. évfordulóján vette fel a kórus Franz Schubert nevét. A vegyeskar rendszeres szereplője a Zselízen szervezett szlovákiai magyar országos népművészeti fesztiváloknak. Legtöbbször Szlovákiában vagy Magyarországon lép fel, de sikerrel versenyzett Bécsben, a Nemzetközi Franz Schubert Kórusversenyen és az olomouci „Svátky písni” elnevezésű nemzetközi versenyen is. 2006 óta rendszeresen fellép a Bárdos Lajos Zenei Hetek kórusrendezvényein és gyakran szerepel a hazai kórustalálkozókon.

Első CD-je 2007-ben, a zselízi Franz Schubert Gyermekkarral együtt fölvelt „Zselízi hangok” című hanghordozója 2010-ben jelent meg, karácsonyi műveket tartalmazó lemeze 2017-ben látott napvilágot. 2008-ban, 2011-ben és 2019-ben egy-egy kórusfesztiválon emlékeztek meg Szíjjártó Jenő zeneszerzőről. A kórus repertoárjában egyházi és világi művek is találhatók. Rendszeres résztvevői a szlovákiai magyar felnőtt kórusok országos versenyének, a Galántán háromévente megrendezésre kerülő Kodály Napoknak, ahol aranykoszorús vagy ezüstkoszorús minősítést nyertek. Munkája elismeréseként a kórus 2007-ben, karnagya, Horváth Géza 2001-ben Pro Urbe-díjat kapott. A karnagyot 2019-ben Kóta-díjjal jutalmazták zeneszerző/zeneíró kategóriában. (atempo, 2024). A Franz Schubert Vegyeskar névadója számos művét tartja repertoárján (Horváth, szóbeli közlés).

Franz Schubert Gyermekkar

A Zselízi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola Franz Schubert Gyermekkara 1984-ben alakult. Rendszeres résztvevője a szlovákiai magyar gyermek- és ifjúsági kórusok országos versenyének, a Csengő Énekszónak, melyen több alkalommal ezüst- és aransávos besorolást kapott, 2010-ben aransávos minősítést szerzett a zsűri dicséretével. Minden évben adventi hangversenyt adott az iskolában és a zselízi Szent Jakab-templomban. Fellépett az iskolában tartott műsoros délutánon, az anyák napján, valamint a városi kulturális napok nyitóhangversenyén. Számos alkalommal szerepelt hazai és magyarországi kórusfesztiválokön. A gyermekkar 2010-ben a zselízi Franz Schubert Vegyeskarral közösen adta ki „Zselízi hangok” című CD-jét. A kórus alapító karnagya Horváth Géza, jelenlegi karnagya Horváth Diana. (csemadok.sk, 2025).

4.4. Események

Franz Schubert-emléktúra

Az Európa Tanács védnökségével rendszeresen, több országban megrendezik a Kulturális Örökség Napját. A rendezvénysorozat célja, hogy felhívja a figyelmet a szellemi örökségre és az értékes épületekre. 2012-ben Zselíz is csatlakozott a rendezvénysorozathoz: Franz Schubert városában nemcsak a zeneszerző és az Esterházy család életének helyszíneit járhatták végig az érdeklődők, megkóstolhatták a nem kevésbé híres Sacher-tortát is. A kétnapos rendezvény alatt több száz érdeklődő járta végig a Schubert-emléktúra helyszíneit (ujszó.com, 2012).

Schubert Fest

A Franz Schubert Társaság évente megszervezi a Schubert Fest elnevezésű nemzetközi komolyzenei fesztivált, amely elsősorban kamarazenei rendezvény, Schubert zselízi tartózkodásainak tiszteletére. A társaság alapítója a Gyöpös házaspár: Gyöpös István hegedűművész, a Pozsonyi Állami Konzervatórium tanára és Gyöpös Mónika, az egyik pozsonyi művészeti alapiskola hegedűtanára, valamint részt vállal benne lányuk, a Németországban élő Marouf Krisztina zongoraművész is. A fesztivált 2024-ben már 10. alkalommal szervezték meg Zselízen és más településeken. Az első koncerteket a Baglyos házban tartották, később a kastélyban kialakított koncertteremben zajlottak.

A fesztiválon fellépett, többek között, Szokolay Balázs zongoraművész, Érdi Tamás a világtalan magyar zongoraművész, Czabán Angelika énekesnő, Henrik Grau gordonkaművész Lübeckből és Sofia Reuter hegedűművész Hamburgból.

A szervezésbe bekapcsolódik a zselízi Castellum Zeliz polgári társulás. Az esemény egyik szervezője Polka Pál, aki a városi múzeumot is vezeti (Novák, 2024). A jubileumi 10. fesztivál keretében öt koncert zajlott 4 helyszínen (Bécsben a Szlovák Intézetben 2024. október 15-én, Stomfán október 18-án, Zselízen az Esterházy kastélyban október 24-én és 26-án, valamint a lévai zsinagógában október 25-én). A „Schubert Fest 2024” hangversenyein olyan szólisták léptek fel, mint Hamar Gabriella (zongora) Hamar Péter (brácsa), Saskia Žihalová (szoprán), Lucia Pintérová (fuvola), Gyöpös István (hegedű), Nguyen Le Viet Anh (zongora), valamint Laslav Kaprinay zongorista, kórusvezető és zenekara. Közreműködött a Zselízi Művészeti Alapiskola gyermekkara Horváth Diana vezetésével (atempo, 2024).

5. Összegzés

Schubert Zselízen: történetek, legendák, alkotások című dolgozatom három nagy fejezetből áll. Az első szakaszban fontosnak tartottam bemutatni Zselízt, a ma Szlovákiában található kisvárost, annak jellegzetes helyszíneit, napjainkban is álló olyan épületeit, a melyek Schubert életében is meghatározó szerepet töltöttek be. Ugyancsak fontos volt betekintést nyújtanom az Esterházy család történetébe, különös tekintettel a család azon tagjaira, akik befolyást tettek Schubert életére és műveire.

A második, terjedelmesebb szakaszban Schubert zselízi életével foglalkoztam: mindennapjaival, időbeosztásával, a kastélyban és a településen, illetve a környéken teremtett kapcsolataival, barátságaival és szerelmeivel, valamint kitértem a Zselízhez köthető műveire. Az időszakokhoz több legenda fűződik, ezeket igyekeztem a kutatások tükrében feltárni.

Dolgozatom utolsó fejezetében arra kerestem a választ, hogyan él napjainkban Schubert emlékezete a városkában, mennyire van jelen a lakosok kollektív identitásában, miként ápolják a Schubert-tradíciót a város polgárai.

Kutatásom során a szakirodalom segítségével arra a következtetésre jutottam, hogy a Zselízen töltött hónapok nagy jelentőséggel bírtak a zeneszerző életében és munkásságában. A korábban sok szenvedést okozó anyagi gondjai átmeneti időre megszűntek, Schubert így kiegyensúlyozott életmódot folytathatott, ami ideális volt a nyugodt komponáláshoz. A grófi család házitanítójaként mélyebb pedagógiai gyakorlatra is szert tett.

Zeneszerzői pályáján, a körülmények hatására, előtérbe került a négykezes műfaja (egyik kiemelkedő, széles körben ismert alkotása, az *f-moll fantázia* zselízi inspirációból született), s *Lied*-szerzőként is komoly lépéseket tett a műfaj kifinomult kidolgozásában. A grófi család igényeinek kielégítéséhez tartozott a kastélybeli házikoncertek programjának összeállítása, a kamaramuzsikálás: ebben is előrelépés történt, Schubert, a színvonalas zenei rendezvények szervezőjeként tiszteletnek örvendett. Nem utolsósorban a zeneszerző új élményeket szerzett a magyar népi dallamokról, amelynek hatása szintén kimutatható bizonyos műveiben.

Zselízi utóéletével kapcsolatban azt állapítottam meg, hogy emlékszobáját sok turista keresi fel, a róla elnevezett park és az Esterházy-kastély számos kulturális rendezvény kedvelt helyszíne, több intézmény, művészeti csoport viseli a híres zeneszerző nevét, a helyi kórusok repertoárjukon tartják műveit, illetve tízéves múlta visszatekintő kamarazenei fesztivál is tiszteleg emléke előtt.

A Függelékben fotókon mutatom be a helyszíneket és az utóélet eseményeit. Közzéteszek egy Schubert zselízi időszakához kapcsolódó (a kutatások szerint az ott-tartózkodáshoz datálható) műjegyzéket, valamint egy interjút Horváth Gézával, Schubert zselízi tartózkodásának egyik fontos szakértőjével, aki nélkül nem születhetett volna meg ez a dolgozat (nem csupán a monográfiája miatt, hanem mert a tanár úr nagy hatást tett szüleim pályájára és zenéről való gondolkodására is, így közvetetten rám is).

Mint zenekultúra szakos hallgató jövőendő pályámra, a zenei rendezvényszervezésre készülve meghatározó tapasztalatokra tettem szert munkám megírása során. Fontosnak tartom, hogy a világhírű zeneszerző zselízi emlékezete ne merüljön feledésbe, de ezen folyamatosan dolgozni kell. Egyrészt a helyi polgárok identitásában fontos meg szilárdítani a helyét, hogy büszkének lehessenek rá – ennek egyik feltétele, hogy a helyszíneket megfelelően karbantartsák és hozzáférhetővé tegyék a különböző helyszínekről érkező érdeklődők és természetesen az utókor számára. Fontos, hogy a különböző generációk – az iskolásoktól a nyugdíjasokig – megismerkedhessenek nem csupán a komponista életrajzával s annak zselízi szakaszával, hanem a kivételes életművel is, amely, többek között, a művészi *Lied* műfajával, valamint zongoraművekkel, szimfóniákkal, kórusművekkel, misékkal gazdagította a zenetörténetet. Mindezt elsősorban ismeretterjesztő előadásokkal, műveltségi vetélkedőkkel, emléktúrák megszervezésével lehet biztosítani. Másrészt fontosnak tartom, hogy a kulturális központokról távoli helyszíneken is magas minőségű zenei rendezvényekhez jusson a közönség, hiszen zenei ízlése ezáltal formálódik, illetve ezek az események egyaránt vonzóak lehetnek mind a helyieknek, mind a messzebről érkező zenekedvelőknek és turistáknak.

6. Függelék

6.1. Képek Schubert zselízi tartózkodásáról és utóéletéről

Épületek

Az Esterházy kastély 2024 decemberében

(fotó: Béres Anilla)

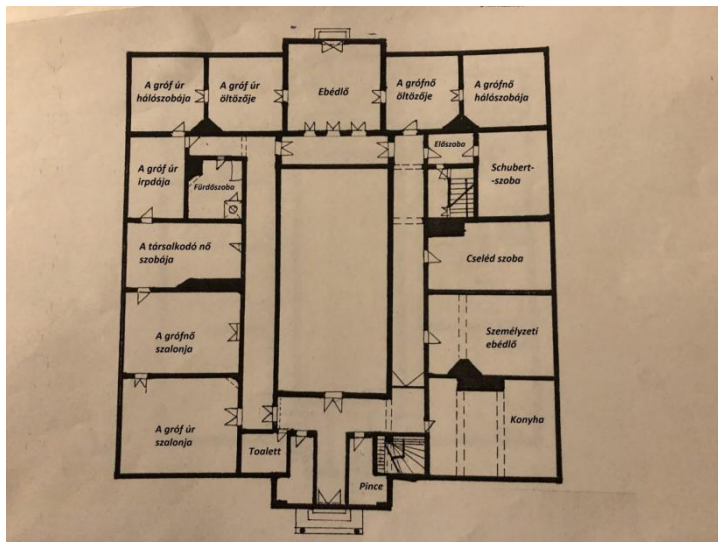
(Fotó: Opavský Krisztián)

A kastély alaprajza

(forrás: reflex24, 2020.4.24. Kepka Márk fotója)

A három tölgy, amelyeket Esterházy János gróf a gyermekei születésekor ültetett,

(fotó: Béres Anilla)

(Fotó: Opavský Krisztián)

A Baglyos ház

(fotó: Béres Anilla)

A Baglyos ház kissé kopott bejárata

Emléktábla a múzeum bejárata fölött

Schubert mellszobra a Baglyos ház előtt, Mészáros Péter alkotása,
(fotó: Béres Gábor)

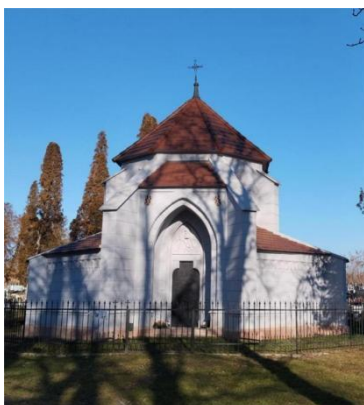
(fotó: Opavský Krisztián)

Schubert Emlékszoba,
(museum.hu, 2015)

Esterházy-kripta a zselízi katolikus temetőben
(fotó: Béres Anilla)

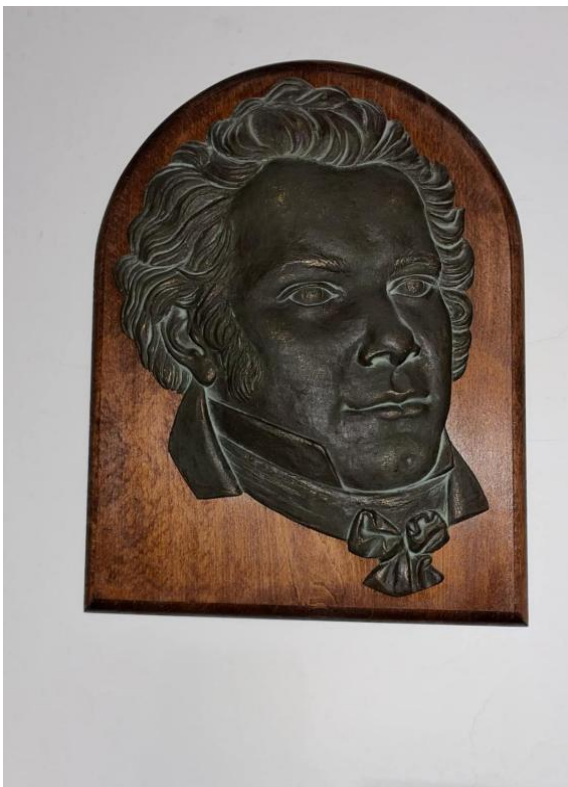

Szobrok, domborművek

Schubert egykori mellszobra a parkban
(kozterkep/mapublik, 2025)

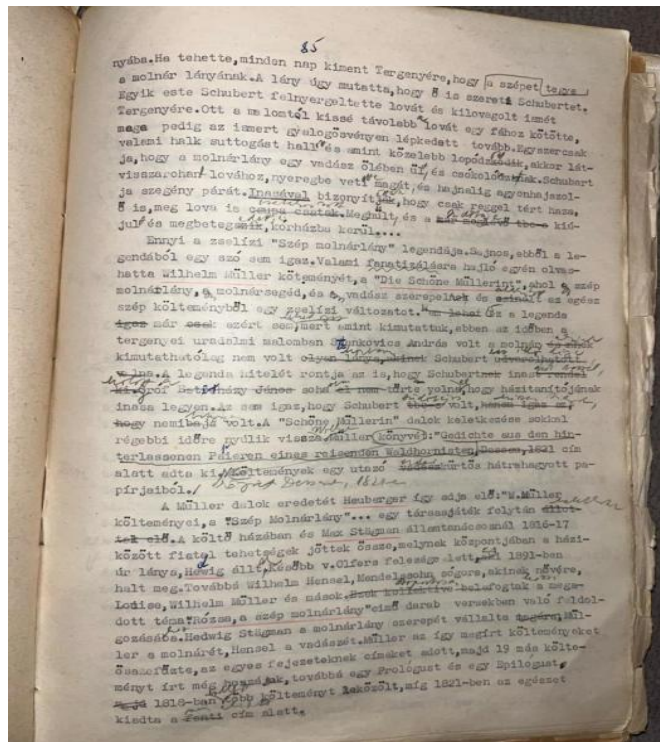
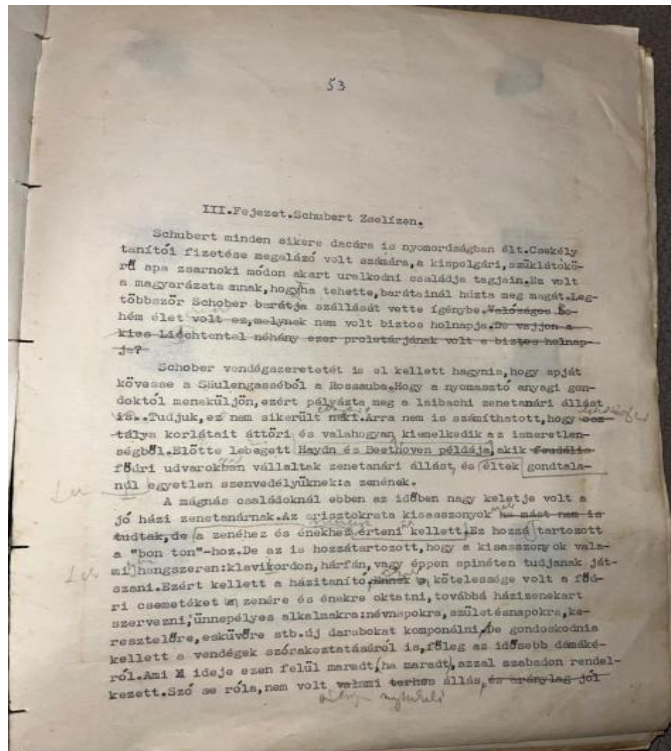
Mézes Árpád zselízi restaurátor-szobrász Schubert-domborműve, Horváth Géza tulajdona
(fotó: Béres Anilla)

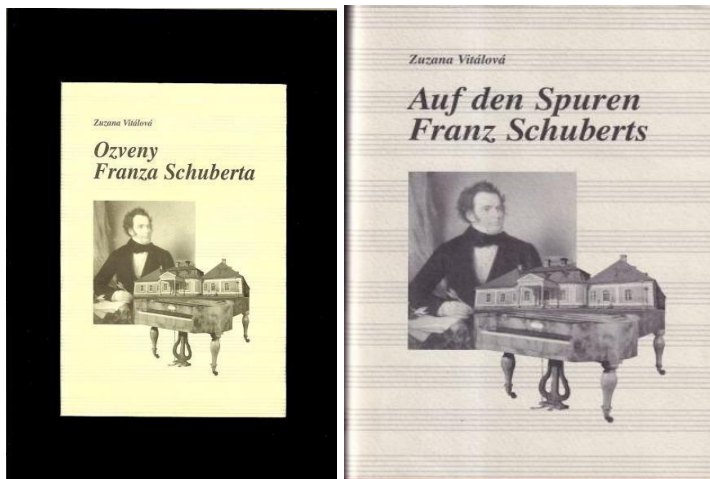
Monográfiák

Oldalak Kovács Károly gépiratából

(fotó: Béres Anilla)

Zuzana Vitálová Schubert-monográfiái

Horváth Géza zselízi otthonában, az interjúkészítés után, Béres Anillával
(fotó: Béres Gábor)

Franz Schubert Művészeti Alapiskola

(fotó: Opavský Krisztián)

Schubert utca

Művészeti csoportok

Franz Schubert Vegyeskar,

(reflex24, 2021)

Franz Schubert Gyermekek, karnagy: Horváth Diana
(atempo, 2024)

Rendezvények

Schubert-fesztivál

4. komolyzenei fesztivál, 3 helyszín, 2 ország
augusztus - szeptember 2018

SCHUBERT FESZT

Zselíz - 2018. szeptember 18.

1. Helikon kastély
Keszthely (HU)

2. Zsinagóga, Léva

3. Esterházy kastély
Zselíz

közreműködők:

Szokolay Balázs (HU/DE) zongora
a Magyar Kormány által kitüntetett Liszt Díjas zongoraművész,
14 legrangosabb nemzetközi zongora verseny győztese illetve díjazottja,
az „Év hanglémeze”/ London és a 39. Liszt Ferenc Nemzetközi Lemez- Nagydíj tulajdonosa.

Štefan Gyöpös (SK) hegedű, **Krisztina Gyöpös (SK/DE)** zongora
Tibor Bertók (SK) hegedű, **Eubomíra Verbovská (SK)** gordonka
Štefan Sojka (SK/DE) brácsa

2018. 9. 18. - 17.00
Esterházy kastély
Zselíz

Műsor:
Franz Schubert
14 Ländler, Ungarische Melodie
Moment musicaux Nr. 3. f moll
Schubert - Liszt:
Valse Caprices no.VI.
Polonaise B - Dur D 580
Wanderer - Fantasie

účinkuje:
Tamás Érdi
 (HU) klavír

Ocenení cenami:
 „Franz Liszt“, „Gandol“, „Junior Prima“, „Prima Primissima“
 a majiteľ „Rytierskeho kríža za zásluhy“ udelené vládou
 Maďarskej republiky...

6.2. Interjú Horváth Gézával

Béres Anilla: Miért fogott bele a *Schubert Zselízen* című könyv megírásába?

Horváth Géza: Az 1970-es évek elején édesapám mesélte, hogy németekkel kávézgatott a zselízi hotelben, akik azért jöttek, mert Schubert érdekelte őket. Kiderült, hogy a kölni tévé Georg Rosenthal nevű zenei főrendezőjével hozta össze a sorsa, aki a családjával rendszeresen járt Zselízre. Egyszer nekem is sikerült összefutnom vele, s akkor mondta, hogy ha ilyen jól tudok németül és zenész vagyok, érdemes lenne foglalkoznom Schuberttel. Akkor mentem el Károly bácsihoz³⁰ a református templomba. Kérdezősködtem. Osztályfőnökömet, Mácsady Jánost is érdekelték Schubert zselízi vonatkozásai, ő is biztatott. Addig egyébként nem volt Schubert-említés Zselízen. 1978-ban viszont szerveztek egy hatalmas Schubert-rendezvényt, a kultúrházban még a színpadot is kibővítették. Hoztak egy zongorát, ami azóta is ott van. Nem beszéltek sokat Schubert életéről, de volt egy kiállítás Gaál Géza bácsi³¹ fényképeiből, a koncerten eljátszották a Befejezetlen szimfóniát, rengeteg zongoradarabot, énekesek is felléptek, s mindez olyan nagy hatással volt rám, hogy ettől kezdve foglalkoztatott a téma. Ezt egyébként (az akkor még csehszlovák) kulturális minisztérium szervezte. Akkor tették a szobrot is a parkba. Gaál Géza bácsi járt mindig a nyakamra, aki amatőr fotós volt, minden rendezvényt dokumentált.

BA: Ez a Géza bácsi is nyomozott Schubert után?

HG: Géza bácsi tudott Kovács Károly munkájáról. Ő készítette a könyv számára a fényképeket, fotókópiákat.

BA: Ezek szerint egy református tiszteletes, egy fotós és egy tanár kezdte meg a Schubert zselízi éveivel kapcsolatos kutatást.

HG: Ne hagyjuk ki Vitál Zsuzsát³² se. Egyrészt ő itt, Zselízen tanított egy darabig zongorát a kultúrházban. A legkomolyabban ő foglalkozott vele, már csak későbbi hivatásánál fogva is, hiszen zenetörténész lett Pozsonyban. Valószínűleg az ő kezében is volt Károly bácsi kézírata, de nem volt szabad hangoztatnia, hiszen a „szociban” neki is baja lett volna belőle. Károly bácsit voltaképpen elhallgattatták. Tudtam tehát Kovács Károly Schubert-tanulmányáról, mely szerencsés véletlen folytán került elő, az emlékszoba mellett egy kukából egyébként, és a kéziratot megtaláló Gaál Géza és Mezőlaki Tibor fontosnak tartotta, hogy megjelenjen.

³⁰ Kovács Károly református tiszteletes, az ő Schubert-kutatásai alapján írta meg Horváth Géza a *Franz Schubert Zselízen* című könyvét.

³¹ Gaál Géza zselízi fotós.

³² Vitál Zsuzsa – vagyis Zuzana Vitálová – lévai születésű zenetörténész, zenepedagógus.

Zselízen éppen készítették elő a Schubert-évet, és a bécsi Schubert Intézet elnöke Zselízen járt. Említést tettem neki is Kovács Károly kéziratáról. Természetesen nagyon támogatta. Így aztán 1997-től 2000-ig dolgoztam rajta, hogy kiadható állapotba kerüljön. Ez a könyv lassan 25 éve jelent meg, és néhány dolgot javítani, illetve ki kéne egészíteni benne. Javításnak számítanak azok a cikkek, amelyeket az utóbbi években jelentettem meg a Zselízi Hírmondóban. Kovács Károly gépiratát egyébként máig őrzöm.

BA: Milyen Schubert-művek kapcsolódnak zselízi tartózkodásához?

HG: Amikor Zselízre került, volt már néhány négykezes darabja, s itt jött rá, hogy metodikailag milyen jól használható ez a műfaj a zongoratanításban. Ezért komponált itt is néhányat. Továbbá Schönstein báró, aki az Esterházyak közeli barátja volt, gyakran megfordult a zselízi kastélyban. Amikor Schubert meghallotta a gyönyörű tenor hangját, rögtön eldöntötte, hogy konkrétan arra a hangra ír zenét. Ki kell emelnem, hogy ezek a művek nem voltak játszi könnyűségűek, ami az előadók jó képességeivel is magyarázható. 2018-ban Schubert első zselízi tartózkodásának bicentenáriuma alkalmából volt egy rendezvény a Pesti Vigadóban. Egykori tanítványom, Javorka Ildikó, aki akkor a Zeneakadémiára járt, azóta pedig operaénekes lett, közvetítésével kerültem oda, mint előadó, Schubert zselízi tartózkodásának szakértője. Előadták például a *Singübungen*-ét, s akkor összenéztünk Ildikóval, hogy bizony nem gondoltuk volna, hogy Zselízen ilyen igényes darabokat énekeltek. Festetics Rozina grófnő is kiváló énekes volt, alt. Albert is szépen énekelt, bár nem tudom, hogy tenor volt-e vagy bariton. Neki is írt darabot, de töredékben maradt.

BA: A kastélyban maradtak-e a Schubert-kéziratok? Vagy magával vitte őket a szerző?

HG: A grófi család 1944-ig itt őrizte a családtagoknak dedikált műveket. Amikor közelgett a front, el kellett menekülniük. A kéziratokat elvitték. A Schubert bicentenáriumkor itt jártak az utódok (Karl von Auersperg-Brenner és Heinrich von Auersperg-Breunner), s elmentek Mokos nénihez, aki őrzött egy fényképalbumot a grófi családról. Mindenkit felkerestek, aki kapcsolatban lehetett a grófi család tagjaival vagy a leszármazottakkal, így például Ertl Magdi nénit is, aki franciakisasszony volt a kastélyban.

BA: Hogyan viszonyultak a leszármazottak Schubert emlékéhez?

HG: A Schubert-hagyatékot úgy is kezelték, hogy legendákat költöttek. Ők terjesztették el, hogy a „Schöne Müllerin”-t itt írta. Hogy kilovagolt minden nap Tergenyére, mert éltek ott németek, s valóban éltek, mert a kolera idején kihalt lakosság helyére a németekkel lakott Felső-Garam vidékéről és máshonnan telepítettek ide családokat. Sztankovicséknak hívták őket, de nem volt lányuk. S hogy esetleg a molnárnéval került volna gyengédebb viszonyba a zeneszerző, az elég pikáns lenne. A szöveget ráadásul egy Müller nevű költő írta.

BA: Az első zselízi korszakából mit lenne érdemes kiemelni?

HG: A dalokkal az a helyzet, és ez nem legenda, hogy amikor az apja kitagadta, akkoriban a barátai tartották el, szállást adtak neki, kottapapírral látták el, annak a fejében, hogy minden héten ír egy Liedet. Rafinált volt, nem írt minden héten, hanem elővette a régi műveit, sokat még a konviktusban töltött éveiből. Az biztos, hogy amikor Zselíze jött, hozott belőlük, hogy előadják őket. Liedeket és zongoradarabokat írt itt, ami iránt igény volt. És átdolgozta a korábbi műveit. Vitatják például, hogy *Arpeggione* szonátáját Zselízen írta. Vítál Zsuzsival együtt nyomoztuk, hogyan lehetne bizonyítani, hogy ezt valóban itt írta. Sok jel mutatott rá, Kiemle és Deutsch is kérdőjelet írt mellé. Az lehetett, hogy volt egy hangszer a kastélyban, amit nemigen tudtak megszólaltatni, s akkor gyorsan írt a hangszerre darabot.

BA: Mi a helyzet a kastéllyal?

HG: A felújításába többször belefogtak már az elmúlt évtizedekben. Helyi erőből elég nehéz volt a rendszerváltozás után. Külföldi érdeklődés is volt. A németek részéről volt a Kiemle nevű zeneszerző, aki egy időben havonta járt Zselíze. A 90-es években egyszer fiatalok az ő biztatására elkérték a kastély kulcsát, és kitisztították az átriumot, amelyet akkor kétféle gaz borított. Kiemle 400 férőhelyesre saccolta az udvart, koncerteket képzelt oda. Ő hívta fel a figyelmet egyébként néhány olyan zenei motívumra, amely szerinte a német zenében nincs, és ez a bizonyíték, hogy a zselízi inspirációk hatására írta.

Visszatérve a kastélyra: elég sok mindent rendbehozta az utóbbi időben, helyi adakozásból, illetve a szlovák kulturális minisztérium támogatásából és magyarországi forrásból is. Szerencsére a polgármester is támogatja. A kastély egyik fele már használható lenne, az egykori főbejárat nagy helyisége például, ami lehet, hogy a „Musikzimmer” volt Schubert idejében, de lehet, hogy a mellette levő helyiség volt az. Schubert egykori szobájában freskókat találtak, azt a műemlékesek miatt még nem lehet használni, mert restaurálni kell őket. A tetőt egyébként másodszorra újították fel. Állítólag statikailag nem felelt meg az előző felújítás, ezért mindent le kellett cserélni. Ráadásul az összes rézcsatornát ellopták annak idején. Mint a Schubert-mellszobrot a parkból.

BA: A kastélyon kívül hol fordult meg Schubert? Járt a Szent Jakab-templomban?

HG: Járt, a grófokkal, orgonánál azonban valószínűleg nem ült, nem is biztos, hogy volt orgona. Polgári személy volt, nem ért fel a grófi családdal, de társadalmi pozíciójánál fogva nem ült volna le egy kántor mellé az orgonához. Az biztos, hogy járt a kaszinóba is, ahol cigányzenét hallgatott. Egyébként sok csúsztatás van a szakirodalomban, főleg, hogy szlovák zenei hatások is érték Schubertet Zselízen. Amikor kísérték az aratók szállásához, ott hallhatott szlovák summás lányokat, de ők csak időszakosan tartózkodtak Zselízen.

BA: Mi volt a legizgalmasabb felfedezése Schuberttel kapcsolatban?

HG: Főleg német források, amelyeket Bécsből kaptam vagy rendeltem. Az a legérdekesebb, hogyan bontják le a legendákat. Az egyik, hogy homoszexuális volt, merthogy folyton a barátaival múlatta az időt. A másik a nemi betegsége. Amikor másodszor jött Zselízre, valószínűleg meggyógyult, mert ha beteg lett volna, egészen biztosan nem hívták volna meg a grófék a gyerekeik mellé. Lelkileg persze nem volt jól, honvágya volt, hiányoztak a barátai. Akkor már 27 éves volt, hiányzott neki a bécsi forgatag. De akkor írta a legszebb zongoradarabjait.

Egyszer Otto Erich Deutsch egyik leszármazottjával találkoztam, amikor itt jártak a bécsi Schubert Intézet tagjai. Említettem neki Kovács Károly kéziratának kiadásával kapcsolatos aggályaimat. Ő erre elmondta, hogy micsoda gondjai voltak az öregúr rokonának, mert ha leírt valamit, azonnal megtámadták, hogy azt nem ő fedezte fel. Ez a leszármazott ajánlotta, hogy menjek el Eckhardt Máriához, hogy tanácsot adjon a kiadással kapcsolatban. Azt is javasolta, hogy érdemes elolvasni a bicentenárium kapcsán megjelenő műveket, mert olyan dolgok fordulnak elő bennük, amelyeket cáfolni kell. 1997 után ugyanis lett egy dömping a szakirodalomban, s volt néhány dolog, amit be tudtam még tenni a könyvbe. Ha még egyszer megjelentetném a Schubert-könyvet, akkor több dolgot változtatnék. Haragszom egyébként a híres személyeket romantikus színben feltüntető életrajzokra, ezek az életregények többe ártnak, mint használnak. Legfeljebb arra jók, hogy legyen mit megcáfolni.

BA: Az emlékszobának vannak olyan tárgyai, amelyek Schuberttől származnak?

HG: Szerintem nincsenek. Egy szemüveget szoktak mutatni, de nem eredeti, hiszen azt Bécsben őrzik.

BA: Ön tagja volt a Schubert Intézetnek?

HG: A Nemzetközi Franz Schubert Intézet kimondottan a bicentenárium előkészítésére állt össze, még egy-két évig működött, de aztán feloszlott. Az eredeti terv az volt, hogy három helyet összekötünk: Atzenbruggot, Bécset és Zselízt. De Zselízen sajnos nem volt megfelelő helyszín, a kastély például romos volt, a kultúrház pedig alkalmatlannak bizonyult. Énekkarunkat hívták viszont szerepelni több helyre is, akkor jutottunk el a bécsi Schubert-versenyre, amikor a nevezési díjunkt az amerikai Composer Tourstársaság állta, ami akkor nekünk megfizethetetlennek bizonyult.

BA: Vannak Schuberthez köthető állandó rendezvények Zselízen?

HG: Igen, a Castellum Zeliz polgári társulás Schubert Festekeket szervez évente kétszer is, egy hegedűművész házaspár (a Gyöpös-házaspár) hozza a művészeket, jó színvonalú koncertek ezek.

Eleinte a múzeumban tartották, de ott csak kis közönség fér el, aztán a kastélyban, miután már felújították a zeneteremnek is használható helyiséget. Mi az énekkarral is énekeltünk a kastélyban, misét is. Mézes Mátyásnak³³ is itt voltak a kollégái.

BA: Milyen Schubert-műveket énekel a kórus?

HG: Miserészleteket és teljes miséket is énekelünk. Sok Schubert-művet tartunk repertoáron. Ezzel is közelebb hozzuk közönségünket ehhez a rendkívüli zenei világhoz.

BA: Köszönöm a beszélgetést!

(Zselíz, 2025, január 3.)

6.3. A valószínűsíthetően Zselízen keletkezett művek felsorolása

A művek jegyzékét *Otto Erich Deutsch: Franz Schubert Thematisches Verzeichnis seiner Werke in chronologischer Folge* (Bärenreiter, 2. Auflage, 2012) című, 2012-ben „frissített” tanulmánykötete alapján adták közre, *Hans Dieter Kiemle* és *Kovács Károly* észrevételeit is feltüntetve (Horváth, szóbeli közlés – az észrevételek szintén tőle származnak).

- D. 366 *Siebzehn Ländler für Klavier*. Az egyik kéziratlap hátlapján ez olvasható: „Zeléz 1824 July”. Schubert 7 Ländlert Zselízen szerzett, a teljes művet 1824 novemberében fejezte be (Deutsch, 2012).
- D. 524 *Der Alpenjäger (Auf hohem Bergesrückén)* op. 13. No 3. Az 1. és a 3. változat elveszett; a 2. változat Auersperg-Breunner herceg birtokában volt utoljára. (Deutsch, 2012).
- D. 599? *Vier Polonaisen für Klavier zu 4 Händen* op. 75. Deutsch nem sorolja a Zselízen komponált művek közé, azonban a komponálás időpontját tekintve valószínűleg itt született a mű, 1818 júliusában (Deutsch, 2012, Kiemle észrevétele)
- D. 602 *Trois Marches Héroiques für Klavier zu 4 Händen* op. 27. Zselíz, 1818 vagy 1824. (Deutsch, 2012, Kiemle és Kovács észrevétele).
- D. 617 *Sonate in B für Klavier zu 4 Händen* op. 30. Zselíz, 1818 nyarától ősziig (?) (Deutsch, 2012).
- D. 618 *Deutscher in G mit zwei Trios und zwei Ländler in E für Klavier zu 4 Händen*. Zselíz, 1818 nyarától ősziig (Deutsch, 2012).

³³ Mézes Mátyás zselízi származású hegedűművész, 2017 óta a Kassai Állami Filharmónia koncertmestere. Édesapja Mézes Árpád szobrász-restaurátor.

- D. 618A *Polonaise in B für Klavier zu 4 Händen* (vázlat). Nem jelent meg. A kézirat első lapján Schubert lejegyezte a „Hortense Queen” dallamát. A harmadik lapon egy triótöredék van, amely azonos az op. 75., No. 4-et tartalmazó polonézzal (D. 599). A negyedik lapon egy újabb polonéz van az op. 75., No. 2-ből (D. 599). Zselíz (?), 1818 júliusa. (Deutsch 2012, Kovács észrevétele).
- D. 619 *Singübungen*. Szöveg nélküli énekgyakorlatok szoprán és alt szólamra, számozott basszussal. Schubert ezeket a gyakorlatokat két tanítványa, Mária (szoprán) és Karolina (alt) grófkisasszonyok számára írta. A mű kézírata Karolinánál volt. Zselíz, 1818 júliusa (Deutsch, 2012).
- D. 620 *Einsamkeit* („Gib mir die Fülle der Einsamkeit”). Johann Mayrhofer szövegére. Schubert ezt a dalát megemlíti a Zselízáról 1818. augusztus 3-án, barátainak írt levelében (Gádor [szerk.], 2012, 18). Feltételezhetjük, hogy Zselízen fejezte be a művet, és az egyes példányokon feltüntetett „1822 júniusa” időpontjelölés a félkész műre vonatkozik. Zselíz, 1818 júliusa (Deutsch, 2012).
- D. 621 *Deutsches Requiem in g*. Négyszólamú vegyeskar (SATB) + orgona. Szövegét Franz Seraphicus Schmid írta. Az első kiadás Ferdinand Schubertet nevezi meg szerzőként, aki ezt a művet („Trauermesse” címmel) az árvaház aligazgatójának ajánlotta. Franz ezzel a művel akart bátyja anyagi helyzetén javítani. 1828-ban újra kiadták, immár az ő neve alatt. Zselíz, 1818 augusztusa (Deutsch, 2012).
- D. 622 *Der Blumenbrief*. Aloys Wilhelm Schreiber szövegére. Zselíz, 1818 augusztusa (Deutsch, 2012).
- D. 623 *Das Marienbild*. Lied Aloys Wilhelm Schreiber szövegére. Zselíz, 1818 augusztusa (Deutsch, 2012).
- D. 624 *Acht Variationen über ein französisches Lied in e für Klavier zu 4 Händen*. Schubert ezt a művét Beethovennek dedikálta, de vitatható, hogy találkozott-e a két zeneszerző. A dal, amire a cím utal, a „Le bon Chevalier” kezdetű francia dal, amely 1817-ben jelent meg Lipcsében, német szöveggel. Az eredeti dallamot (La Reine Hortense) Napóleon testvérének, Louis-nak a hitvese vagy Louis Drouet szerezte. Mindkét változat megvolt a zselízi kastély könyvtárában. Zselíz, 1818 szeptembere (Deutsch, 2012, Kovács észrevétele).
- D. 625 *Sonate in f für Klavier*. Hiányos. Három tételből áll, 1827-ben Walter Rehberg fejezte be. Zselíz, 1818 novembere (Deutsch, 2012).
- D. 626 *Blondel zu Marien*. Költője ismeretlen. Abban a kéziratban, amely Esterházy Karolina birtokában volt, a mű esz-mollban szerepel.

Az első kiadásban, amely a költeményt Grillparzernek tulajdonítja, a hangnem c-moll. A Witteczek-gyűjteményhez tartozó kiadványban is c-moll a hangnem. Zselíz, 1818 szeptembere (Deutsch, 2012).

- D. 627 *Das Abendrot* („Du heilig, glühend Abendrot!”), op. post. 173, 6. Basszushangra, Aloys Wilhelm Schreiber szövegére. Egy kézirat Esterházy Karolina tulajdonában volt. Deutsch szerint (a basszuskulcs miatt) ezt a művet Schubert Esterházy János Károlynak írta. Zselíz, 1818 novembere (Deutsch, 2012).
- D. 628? *Sonett* („Apollo, lebet noch dein hold Verlagen”). Petrarca költeménye, August Wilhelm von Schlegel fordítása. Deutsch ezt a művet nem sorolja a Zselízen szerzettek közé, pedig a fordító neve elárulja, hogy az első két szonettet Schubert Zselízen, a harmadikat pedig már Bécsben komponálta. A D. 628 és 629 jegyzékszámú szonettek szövegének fordítója August Wilhelm von Schlegel, mert valószínűleg ezt a fordítást találta meg Schubert a zselízi uradalom könyvtárában, a D. 630 számúé Johann Diederich Gries, amelyhez Bécsben juthatott hozzá a zeneszerző. Zselíz, 1818 novembere (Deutsch, 2012, Kovács és Kiemle észrevétele).
- D. 629 *Sonett* („Allein, nachdenklich”). Lásd a D. 628-hoz fűzött magyarázatot. Zselíz, 1818 novembere (Deutsch, 2012, Kovács és Kiemle észrevétele).
- D. 733? *Trois Marches für Klavier zu 4 Händen* op. 51. Kovács Károly ezt a művet nem sorolja a Zselízen komponált művek közé, Deutsch és Kiemle igen. Kiemle magyaros (verbunkos) jellegzetességeket is felfedezni vél benne. Zselíz, 1818 nyara, ősze (Deutsch, 2012, Kovács és Kiemle észrevétele).
- D. 768? *Wanderers Nachtlied* („Über allen Gipfeln ist Ruh”) op. 96. No. 3. Johann Wolfgang von Goethe költeményére. Kovács Károly ezt a művet nem sorolja a Zselízen komponált művek közé, keletkezését 1823-ra teszi. O. E. Deutsch és H. D. Kiemle szerint ezt a művet Schubert Zselízen komponálta. Zselíz, 1818 júliusa (Deutsch, 2012, Kiemle észrevétele).
- D. 783? *16 Deutsche und zwei Ecossaisen für Klavier* op. 33. A művet 1823 januárjában és 1824 júliusában írta. Az egyik kéziratban olvasható: „Zelíz 1824 July”. Kovács Károly ezt a művet nem sorolja a Zselízen komponáltak közé. Zselíz, 1818 júliusa (Deutsch, 2012, Kovács észrevétele).
- D. 812 *Sonate in C für Klavier zu 4 Händen* op. post. 140 („Grand Duo”). A gyanút, hogy ez a mű egy szimfónia vázlatának (is) készült, Robert Schumann megerősítette. 1855-ben Joachim József átdolgozta zenekarra, és 1856-ban a hannoveri operaházban elő is adta. Zselíz, 1824 júliusa (Deutsch, 2012).

- D. 813 *Acht Variationen über ein eigenes Thema in As für Klavier zu 4 Händen* op. 35. Schubert, bátyjának (Gádor [szerk.], 1978, 59) írja, hogy komponáltam egy nagy szonátát és egy saját témára írt variációsorozatot, 4 kézre” – ez a 812- és 813-ra vonatkozhat. Zselíz, 1824 májusának végétől júliusának közepéig (Deutsch, 2012).
- D. 814 *Vier Ländler für Klavier zu 4 Händen*. A kézirat datálása: „Zeléz 1824 July” (Deutsch, 2012).
- D. 815 *Gebet* („Du Urquell aller Güte”) op. post. 139. Kvartett (SATB) zongorakísérettel. A szöveget Friedrich de la Motte Fouqué írta. Ezt a művet akkor rendelhette meg a grófné Schubertnél, amikor Schönstein báró Zselízen tartózkodott. Másnap a család együtt énekelhette, a tenor szólamot Schönstein báró előadásában. Zselíz, 1824 szeptembere (Deutsch, 2012).
- D. 816 *Drei Ecossaisen für Klavier*. Zselíz, 1824 szeptembere (Deutsch, 2012).
- D. 817 *Ungarische Melodie in h für Klavier*. Schubert a darabot a D. 818 harmadik tételében (Allegretto) is feldolgozta. Zselíz, 1824. szeptember 2. (Deutsch, 2012).
- D. 818 *Divertissement à l'hongroise in g für Klavier zu 4 Händen* op. 54. Schubert ebben a kompozícióban számos összes magyar motívumot alkalmazott, amelyet a két zselízi ittléte alatt hallhatott. A harmadik tétel (Allegretto) a D. 817 feldolgozása. Ezért a munkájáért a zeneszerző 300 forintot kapott az Artaria kiadótól. (Schönstein báró szerint a *divertimento* egyik témájául szolgáló magyar népdalt a kastély konyhájában egy konyhaleány énekelte – Schubert, miután felfigyelt rá, még sokáig dúdolta, majd lejegyezte a dallamot.) A művet szerzője Katharina von Lásznynak ajánlotta. Zselíz, 1824 ősze (Deutsch, 2012, Kovács észrevétele).
- D. 819 *Six Grandes Marches für Klavier zu 4 Händen* op. 40. Schubert a művet orvosának, dr. Bernhardtnak dedikálta. Az ötödik tétel később „Trauermarsch” (Gyászinduló) néven vált ismertté. Zselíz, 1818 vagy 1824 (Deutsch, 2012).
- D. 820 *Sechs Deutsche für Klavier*. A kézirat Esterházy Karolina tulajdonában maradt, ez is bizonyíthatja, hogy a művet Schubert Zselízen írta. Zselíz, 1824 októbere (Deutsch, 2012).
- D. 821? *Sonate in A für Arpeggione und Klavier*. Deutsch nem sorolja a zselízi szerzemények közé. Schubert a hathúros, gitárhoz hasonlatos gitárcsellót vagy „guitarre d’amour”-t érthette az „arpeggione” név alatt. Nincs megbízható adatunk arról, hogy Zselízen íródott volna. Valószínűleg 1824 novembere (Deutsch 2012, Kovács és Kiemle észrevétele).

Esterházy János Károly grófnak ajánlott művek (az op. 8. dalai – Horváth, szóbeli közlés)

D. 516 *Sehnsucht* („Der Lerche wolkennahe Lieder”) op. 8. No. 2. Johann Mayrhofer szövegére (1816?).

D. 539 *Am Strome* op. 8. No. 4. Johann Mayrhofer szövegére. 1817 márciusa.

D. 586 *Erlafsee*, op. 8. No. 3. Johann Mayrhofer szövegére. 1817 szeptembere.

D. 702 *Der Jüngling auf dem Hügel* op. 8. No. 1. Heinrich Hüttenbrenner szövegére. 1820 novembere.

Esterházy Karolinának ajánlott művek (Horváth, szóbeli közlés)

D. 795 *A Die schöne Müllerin* 7., 8. és 9. dala: *Ungeduld, Morgengruß, Des Müllers Blumen*. 1823 októbere és novembere.

D 940 *Fantasie in f für Klavier zu 4 Händen* op. 103. 1828 januárjától áprilisáig.

7. Felhasznált irodalom, forrásjegyzék

(Brockhaus – Riemann Zenei Lexikon) III. kötet. Zeneműkiadó, Budapest, 1985.

Csonka Ákos: *A zselízi Esterházy kastély*, 2020. <https://www.reflex24.sk/zseliz/2020/04/24/a-zselizi-esterhazy-kastely/> (hozzáférés: 2025.01.07.)

Csonka Ákos: *A zselízi Esterházy-mauzóleum*, 2020.

<https://www.reflex24.sk/zseliz/2020/11/18/a-zselizi-esterhazy-mauzoleum-tortenete/> (hozzáférés: 2025.01.07.)

Dombi Józsefné: Schubert Zselízen. In: *Zenei konferenciák előadásai. Tanulmánykötet. Az SZTE JGYTFK Ének-zene Tanszékén 2002-2003-ban elhangzott előadások szerkesztett változata*. Szerkesztette: Dr. Dombi Józsefné főiskolai tanár, Dr. Maczelka Noémi tanszékvezető főiskolai docens. SZTE JGYTFK Ének-zene Tanszék, Szeged, 2003, 13-17.

https://acta.bibl.u-szeged.hu/65868/1/enek_zene_tanszek_2003_013-017.pdf?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMATAAAR3e4__aWxL_N4yet1Q4s7lNmQX6HL_HMu75a9Bsx6-Lw-pOxtWmWxWUJ_g_aem_DWcS1Gs22kIEF8tEwyl_cQ (hozzáférés: 2025.01.07.)

Gádor Ágnes [szerk.]: Franz Schubert levelei. Budapest, Zeneműkiadó Vállalat, 1978

Gibbs, Christopher H.: Schubert. Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 2018

Herczeg Renáta: A zselízi Eszterházy-kastély. *Múlt kor, történelmi magazin* 2019/8.
<https://mult-kor.hu/a-zselizi-eszterhazy-kastely-20190820> (hozzáférés: 2025.01.07.)

Horváth Géza: *Franz Schubert Zselízen. Kovács Károly elveszettnek hitt kézírata alapján.* Liliium Aurum, Dunaszerdahely, a szerző kiadása, 2000. Horváth Géza: *Franz Schubert és Zselíz. (Legenda és valóság).* Lévai Kalendárium, Régió, Reviczky Társulás (szerk.: Valkó Ildikó), Léva, 2004, 67-69.

Horváth Géza: „Akárcsak egy isten, úgy élek itt és komponálok”. 200 éve járt először Franz Schubert Zselízen. *Katedra* 2018/4, 28-30.

Kaszmán Zoltán: A zselízi Sacher ház, <https://ma7.sk/tajaink/a-zselizi-sacher-haz> (hozzáférés: 2025.01.07.)

Kaszmán Zoltán: Zselíz 750. születésnapja. <https://ma7.sk/tajaink/zseliz-750-szuletesnapja> 2024. július 10. (hozzáférés: 2025.01.07.)

Kovács László: Zselízi Szent Jakab plébániatemplom, 2018. <https://ma7.sk/tajaink/zselizi-szent-jakab-plebaniatemplom> (hozzáférés: 2025.01.07.)

Novák Zita: 10 évados fesztivál. Interjú Gyöpös Mónikával. *ujno.sk*, 2024. 07. 12.
<https://www.ujno.sk/10-evados-fesztival> (hozzáférés időpontja: 2025.01.07.)

Püspöki Nagy Péter: *Zselíz város címere.* Zselízi Városi Nemzeti Bizottság, Bratislava, 1976.

Polka Pál: Zselíz város TOP 12 történelmi érdekessége. Zselíz, a szerző kiadása, 2018

Tallián Tibor: Aki elveszti életét, megtalálja azt - 200 éve született Franz Schubert. *Holmi* 1997 november. https://www.epa.hu/00800/00835/00180/Mk_1997_11_03tallian.htm (hozzáférés: 2025.01.07.)

Vígh-Kiss Erika Rozália: Franz Schubert nyomában Zselízen. *Parlando* 2015/5.
https://www.parlando.hu/2015/2015-5/Vigh-Kiss-Erika_Franz-Schubert-Zseliz.pdf (hozzáférés: 2025.01.07.)

Vitálová, Zuzana: *Po stopách Franza Schuberta. Slovenská spoločnosť Franza Schuberta z príležitosti 200. výročia narodenia skladateľa* (Schubert nyomában.) Kiadja a Szlovák Schubert Társaság a zeneszerző születésének 200. évfordulója alkalmából. Bratislava-Pozsony, 1997.

(hozzáférések: 2025.01.07.)

<https://www.scitanie.sk/moja-obec/SK0232502987>

<https://www.zeliezovce.sk/mesto/obyvatelstvo/>

<https://ma7.sk/telepules/zseliz>

<https://www.csemadok-hu.eu/>

<https://ma7.sk/hagyomany/a-csemadok-megalakulasa>

<https://amultemlekei.hu/esterhazy-csalad-tortenete-kastelyok/>
<https://aksds.sk/sk/hatartalan-gazda/zseliz-varos-gasztrokulturalis-koezpontja/367>
<https://www.sacherhouse.com/hu/sacher-haz>
<https://emlekhelyek.csemadok.sk/emlekhelyek/franz-schubert-mellszobra>
https://hu.wikibooks.org/wiki/Heraldikai_lexikon/Csillagkeresztes_h%C3%B6lgy
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/p-1434B/palotaholgy-14536/>
<https://www.naspark.sk/web/sk/park/23-chraneny-areal-parku-v-zeliezovciach-park-f-schuberta>
<https://zuszeliezovce.edupage.org/teachers/>
<https://www.atempo.sk/hirek/98-hirek/37405-franz-schubert-vegyeskar-bemutatjuk-a-xix-kodaly-napok-resztvevoit.html>
https://csemadok.sk/zseliz_franz_schubert_gyermekkar/
<https://uj szo.com/regio/seta-franz-schubert-varosaban>
<https://www.atempo.sk/hirek/98-hirek/42472-jubilal-a-schubert-fest-negy-varosban-tartanak-koncerteket.html>